

УДК 331.45

НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ ОХРАНЫ ТРУДА В УКРАИНЕ

БОЙЧЕНКО Н. В.,
к. э. н., докторант Института
экономики промышленности
НАН Украины

У статті проведено аналіз причин низької ефективності системи охорони праці в Україні. Розглянуто основні напрямки її розвитку та рівні взаємодії. Сформульовано цілі системи забезпечення професійної безпеки та напрямки підвищення економічної ефективності.

***Ключові слова:** економічна ефективність; охорона праці; розвиток; професійні ризики.*

В статье проведён анализ причин низкой эффективности системы охраны труда в Украине. Рассмотрены основные направления ее развития и уровни взаимодействия. Сформулированы цели системы обеспечения профессиональной безопасности и направления повышения экономической эффективности.

***Ключевые слова:** экономическая эффективность; охрана труда; развитие; профессиональные риски.*

The article analyzes the reasons for low efficiency of labor protection system in Ukraine. The main directions of its development and levels of interaction have been considered. The aims of the system to ensure occupational safety and ways of economic efficiency improvement have been stated.

***Keywords:** economic efficiency; labor protection; development; occupational safety hazards.*

Постановка проблеми. Проведённый анализ состояния охраны труда в Украине [1] характеризует неудовлетворительное состояние уровня профессиональной безопасности, наличие производственного травматизма и профессиональных заболеваний, что обосновывает необходимость повышения уровня профессиональной безопасности и экономической эффективности системы охраны труда в Украине. Весомым недостатком является отсутствие инициатив в направлении постоянного совершенствования системы охраны труда, как на макро-, так и на микроуровне в Украине. Это обусловлено отсутствием чёткой системы ответственности, факторов эффективности и экономической заинтересованности субъектов сферы охраны труда.

Анализ исследований и публикаций. А. А. Михайлов утверждает, что кардинальные преобразования форм собственности, интересов экономических агентов и характера отношений между ними незначительно повлияли на содержание деятельности по обеспечению безопасности труда работников. Несмотря на перемещение большей части ответственности в данной сфере от государства к работодателям, управление охраной труда продолжает сводиться к традиционному для планово-командной экономики реагированию на происшедшие инциденты, что не может обеспечить существенного улучшения условий труда [2, с. 52]. В. Полуянов, Д. Ляшов на основе проведённого анализа сделали вывод о том, что «система управления охраной труда и производственным травматизмом не обеспечивает надлежащего контроля и допускает скрытие несчастных случаев», поэтому необходима коренная реконструкция административной системы управления охраной труда в Украине. Необходимым условием её реорганизации на уровне предприятий «должен стать перевод на экономические принципы функционирования, устанавливающие материальную заинтересованность работодателя в улучшении условий труда работников» [3, с. 137]. Е. Мартякова обосновывает необходимость реформирования экономического механизма управления охраной труда, что обусловлено изолированностью принципов и подходов управления охраной труда от рыночной экономики [4].

Согласимся с М. Зубковым, что традиционных моделей охраны труда уже недостаточно для противостояния новым и нарождающимся рискам. Управление этими рисками направлено в основном на исправление уже создавшегося положения. Что же касается новых рисков, то требуется жёсткое соединение охраны труда с управлением производственными ресурсами и организационной культурой [5, с. 211]. Таким образом, авторы обосновывают недостатки экономических, финансовых, административных, синергетических, организационных составляющих функционирования механизма системы охраны труда.

Целью работы является обоснование направлений повышения эффективности системы охраны труда, которые создадут основу реформирования экономического механизма управления профессиональной безопасностью в современных условиях.

Изложение основного материала. Повышение эффективности мероприятий по охране труда требует реформирования подходов к управлению на всех уровнях социально-экономических отношений. Государство и предприятие являются ведущими и основополагающими в данной системе, поэтому основные причины низкой эффективности мероприятий по охране труда заложены именно в «поведении» данных субъектов (рис. 1).

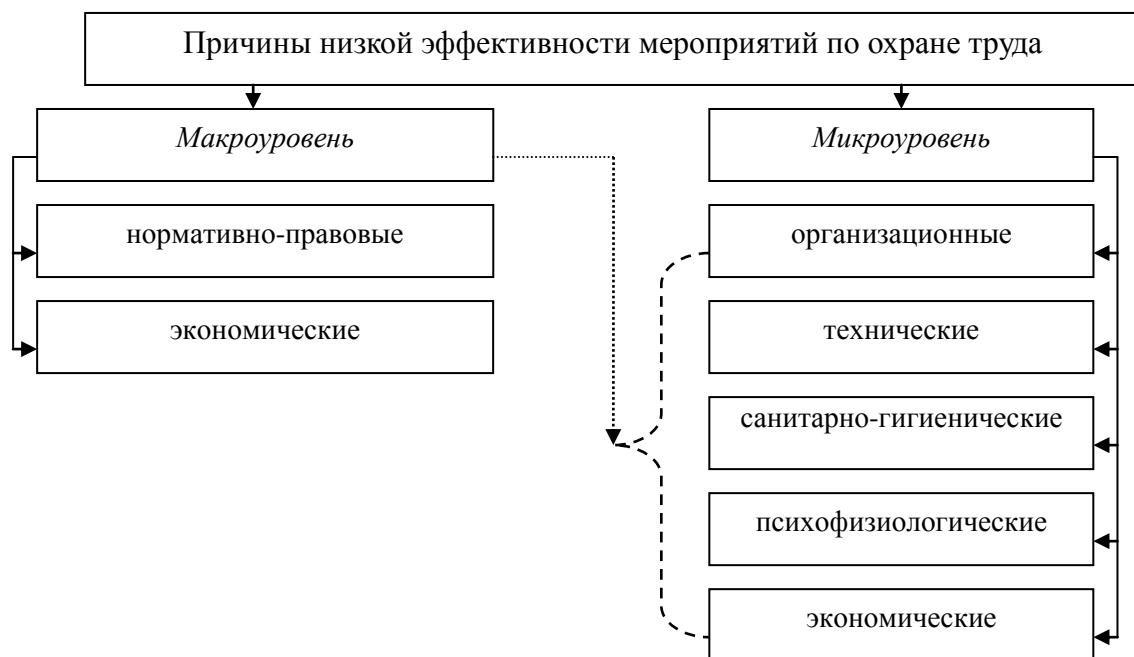

Рис. 1. Причины низкой эффективности мероприятий по охране труда

Приведённые причины являются предпосылками возникновения опасности здоровью человека в процессе трудовой деятельности, то есть реальными угрозами, а в конечном счёте, реализованными профессиональными рисками. Следует отметить, что проблемы макроуровня находят прямое отражение на микроуровне, и упразднение негативных факторов должно носить системный и согласованный характер.

Традиционных моделей охраны труда недостаточно в условиях трансформации экономических интересов для противостояния новым и нарождающимся рискам, так как эти модели направлены на исправление создавшегося положения.

Проблема обеспечения безопасности труда является актуальной и требует перехода на новый уровень, обусловленный целесообразностью пересмотра сформировавшегося и длительно функционирующего в централизованной экономике отношения к охране труда. В Украине до настоящего времени отсутствует надёжный механизм реализации прав работников на безопасные условия труда – система управления условиями, охраной труда и профессиональными рисками. Его главной составной частью должен стать экономический механизм, который, влияя на объект управления – производство, вызвал бы экономическую заинтересованность в реализации требований законодательства и эффективное использование средств, выделяемых на охрану труда.

Система охраны труда должна строиться на предупреждении потенциальных опасностей путём совершенствования системы социального страхования и управления профессиональными рисками на производстве, т. е. представлять систему обеспечения профессиональной безопасности. Это обосновывает необходимость развития системы охраны труда на основе построения эффективной системы управления профессиональными рисками и обеспечения безопасности в Украине (рис. 2).

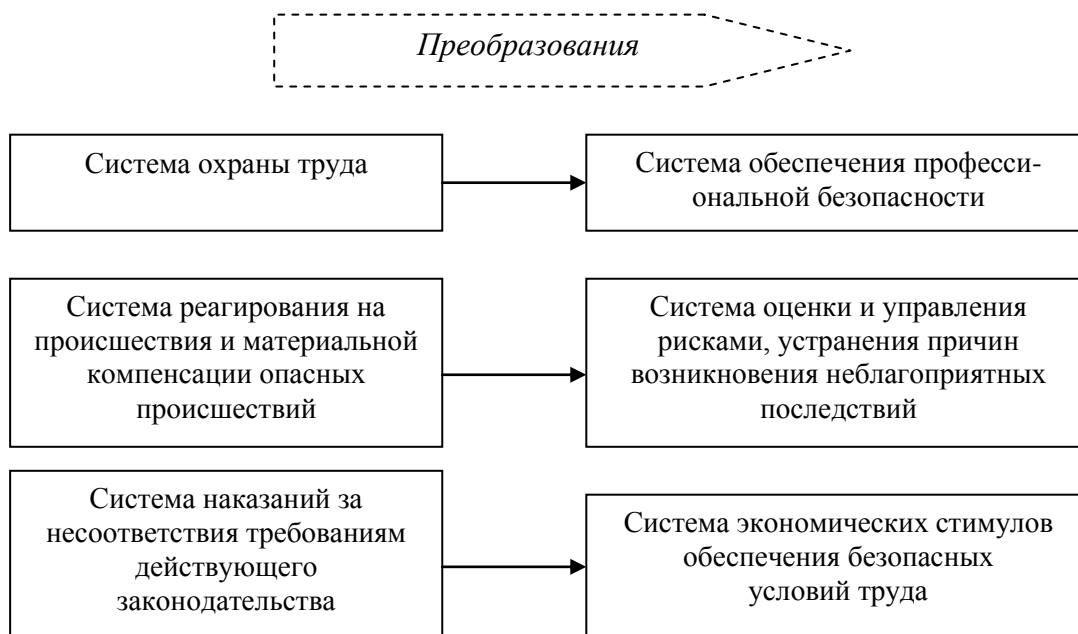

Рис. 2. Направления преобразований подходов к охране труда в условиях рыночной экономики

Таким образом, основными первостепенными целями системы управления охраной труда в современных условиях являются: повышение эффективности работ по управлению профессиональной безопасностью (акцент на обеспечении безопасности); минимизация потенциальных опасностей – рисков (снижение производственного травматизма и профессиональной безопасности); улучшение общей результативности и повышение экономической эффективности работ по охране труда; соблюдение и выполнение законодательных и нормативных требований по охране труда; формирование культуры безопасности в системе социальной ответственности; реализация международных норм и правил. Реализация этих целей будет способствовать росту прибыли предприятия за счёт увеличения производительности труда и повышению уровня социально-экономического развития государства.

Задачей реформирования системы охраны труда является акцентирование внимания на предупреждении возникновения опасностей, мотивация, активизация, регулирование и контроль данной функции системы охраны труда на всех уровнях социально-экономического взаимодействия, которые предлагается оформить в виде такой структуры: мегауровень, макроуровень, мезоуровень, микроуровень, наноуровень для достижения синергетического эффекта.

Мегауровень – это глобальное (международное) обеспечение безопасности труда (нормативное, регламентирующее, рекомендательное).

Макроуровень – национальное (государственное) обеспечение безопасности труда, экономического стимулирования и компенсаций (нормативное обеспечение: внедрение социальных нормативов, определение экономического механизма; контроль, выплаты).

Мезоуровень – отраслевое, областное, городское обеспечение безопасности труда (реализация решений макроуровня).

Микроуровень – это обеспечение безопасности труда на предприятии, построение эффективной системы охраны труда и управления профессиональными рисками.

Наноуровень – это безопасность труда работника, отдельной категории работников (формирование культуры безопасности, осведомленность о возможных профессиональных рисках).

Такое структурирование уровней обеспечения безопасности труда позволит осуществлять системное и локальное воздействие, с конкретизацией функций, обязанностей и полномочий в рамках этого сложного социально-экономического института.

Выводы. Среди основных направлений повышения эффективности системы охраны труда необходимо выделить: внедрение эффективных методов управления в системе охраны труда, основанных на предупреждении потенциальных опасностей; переход на экономические принципы функционирования, установление материальной заинтересованности улучшений условий труда; повышение уровня координации субъектов социально-экономических отношений в системе охраны труда путём согласования целей, задач и экономических интересов на всех уровнях.

Современное положение системы охраны труда обусловлено неудовлетворительной деятельностью предприятий по предупреждению профессиональных рисков и отсутствием действенной государственной политики по её экономическому стимулированию. А это обусловлено не только экономическими и организационными причинами, но и слабой научно-методической базой, необходимой в условиях развития общества.

Список использованных источников

1. Бойченко Н. В. Анализ тенденций уровня травматизма и профессиональных заболеваний в Украине / Н. В. Бойченко // Экономика и управление. – 2013. – № 6. – С. 54-58.
2. Михайлов А. А. Роль рынка услуг по охране труда в управлении профессиональными рисками / А. А. Михайлов // Омский научный вестник. – 2010. – № 6(92) – С. 52-55.
3. Полуянов В. Травматизм и профессиональная заболеваемость в Украине в зеркале международной организации труда: эмпирический анализ / В. Полуянов, Д. Ляшов // Вісник економічної науки України. – 2012. – № 2 – С. 133-137.
4. Мартякова Е. В. Реформирование экономического механизма управления охраной труда в Украине / Е. В. Мартякова // Охрана труда. – 1998. – № 6. – С. 9-12.
5. Зубков М. Э. Трансформация производственно-хозяйственной деятельности и изменения в культуре охраны труда в строительной отрасли России в период 1993-2010 гг. / М. Э. Зубков, В. И. Томасов // Известия Юго-Западного государственного университета. – 2012. – № 1(40), Ч. 1. – С. 204-211.

УДК 378

ПРАКТИЧЕСКИЕ ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ВУЗОВСКОЙ ПОДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРОВ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ СФЕРЫ

**БОТАЛОВА Н. П.,
к. э. н., доц. каф. экономики
предприятия Донецкого
государственного университета
управления**

Розглянуто концептуальні й методичні питання використання діагностики фінансових результатів комерційної діяльності підприємства у вузівській підготовці менеджерів виробничої сфери.

Ключові слова: фінансові показники; діагностика; результати комерційної діяльності.

Рассмотрены концептуальные и методические вопросы использования диагностики финансовых результатов коммерческой деятельности предприятия в вузовской подготовке менеджеров производственной сферы.

Ключевые слова: *финансовые показатели; диагностика; результаты коммерческой деятельности.*

Conceptual and methodological issues of the use of diagnostics of the financial results in enterprise activity which is connected with University training of Industrial Production Managers have been considered.

Keywords: *financial indexes; diagnostics; results of the commercial activity.*

Постановка проблемы. В условиях укрепления рыночных отношений принципиально меняются требования к управлению коммерческой деятельностью предприятий, регионов и народного хозяйства Украины в целом.

Базовым явился переход от всеобщей государственной собственности на средства производства к многообразию форм собственности, что привело к качественным изменениям в экономике на всех уровнях управления. Предприятие стало институциональной основой народного хозяйства, поэтому меняются цели и принципы учёта поставки ресурсов, производства и сбыта продукции, результатов коммерческой деятельности; задачи, содержание, функции, организация, документальная основа информационного обеспечения.

Субъекту предпринимательства требуется обеспечить: необходимый уровень рентабельности коммерческой деятельности; экономичность снабжения ресурсами по составу, качеству, средствам поставки; экономичность основной деятельности по производству и выпуску продукции, товаров, работ, услуг (конкурентоспособность продукции); эффективность маркетинговой деятельности по изучению потребителя и конкурентной среды (рынка).

Главной функцией информации становится формирование диалектически эффективной взаимосвязи всех компонентов коммерческой деятельности с её конечными результатами. Поэтому в условиях рынка основная функция диагностики информационного обеспечения – исследовательская, аналитическая. Это предопределило выделение двух организационных потоков информации: внешнего регламентированного финансового учёта и учёта внутреннего – управленческого. Задачи, объём и функции последнего определяются исключительно потребностями эффективного управления всеми экономическими подразделениями юридического субъекта предпринимательства для достижения необходимых результатов коммерческой деятельности предприятия в целом. Ретроспективная и перспективная диагностика финансовых показателей становится одной из важнейших задач менеджмента.

«Ныне формируется социальный заказ на принципиально новый тип руководителей разных звеньев, на систему обучения и переподготовки кадров всех уровней» [1, с. 8]. «На качество подготовки специалистов в стенах любого вуза ... оказывает огромное влияние организация практической подготовки студентов. Концепцией практической подготовки студентов академии [Донецкого государственного университета управления] предусмотрен комплекс учебных и производственных практик, который должен способствовать овладению студентами современными методами профессиональной деятельности ...» [1, с. 25], «Главный акцент при этом стоит сделать на выработке у выпускников психологической готовности к практической работе, уверенности в своих силах ...» [1, с. 26].

Внедрение методик диагностики финансовой отчётности в учебный процесс позволит будущим экономическим менеджерам овладеть одной из важнейших сторон современных методов управления коммерческой деятельностью предприятий региона в условиях рынка. Практическая интеграция реалий рыночной экономики в учебный процесс требует новых форм и методов проведения аудиторных занятий. Одним из таких методов, позволяющих объединить законы экономической теории и хозяйственной практики, является метод ситуационных упражнений, который с успехом применяется в учебном процессе кафедры экономики предприятия Донецкого государственного университета управления.

Обзор публикаций по проблеме [2, с. 149-150] позволяет сделать следующие выводы. Базой экономического анализа коммерческой деятельности в условиях рынка становится диагностика обобщающих финансовых показателей и их компонентов. Это, прежде всего, относится к регламентированным показателям в соответствии с действующими положениями (стандартами) форм бухгалтерского учёта: № 1 «Баланс»; № 2 «Отчёт о финансовых результатах»; № 3 «Отчёт о движении денежных средств» и др. [3].

Юридические субъекты предпринимательства обязаны представлять органам статистики, налоговым органам и органам хозяйственного управления эту отчётность в установленные сроки. В результатах финансового анализа заинтересованы практически все субъекты хозяйствования (инвесторы; кредиторы; менеджеры всех уровней управления предприятием; поставщики ресурсов; потребители /клиенты предприятия/; общественные и государственные организации).

Первоначально изучается уровень и динамика обобщающих финансовых показателей и их компонентов в процессе так называемого горизонтального анализа. Затем анализируется структура этих показателей методами вертикального анализа. Важным элементом финансовой диагностики является использование финансовых коэффициентов в отечественной и международной практике [4; 5]. Далее следует факторный анализ основных показателей (активов, пассивов, капитала, доходов, затрат и прибыли).

Регламентированная финансовая отчётность юридических субъектов предпринимательства не является по существующим законам коммерческой тайной. Важнейшим достоинством этой базовой экономической информации является её доступность, следовательно, возможность широкого использования в учебном процессе экономических специальностей вузов. Кроме того, открытое наличие этой информации в сети Интернет даёт возможность выполнять экономические обзоры коммерческой деятельности фирм за несколько лет.

Выделение нерешённых частей проблемы, которым посвящена данная статья. Круг экономических вопросов, с которыми сталкиваются менеджеры предприятий, прежде всего, связан с анализом деловой активности и достигнутых финансовых результатов. По данным вопросам у различных авторов имеются довольно значительные расхождения, которые касаются как состава показателей, так и взаимосвязанного (системного и комплексного) их представления. Кроме того, действующие методики не в полной мере учитывают особенности ситуации с переходом экономики Украины на новые стандарты бухгалтерского учёта [3]. Публикации по проблеме (в том числе учебная и методическая литература) не всегда отражают требования практики рыночной экономики и пути конкретного решения управленческих задач менеджмента. Вместе с тем рыночная ситуация требует всестороннего анализа коммерческой деятельности с целью роста объективности получаемых выводов – основы управленческих решений.

Современные действующие методики предусматривают диагностику преимущественно обобщающих показателей (без выделения видов деятельности). Методология индексного анализа, как правило, не используется для количественной оценки влияния факторов на прирост результативных показателей. В плане нерешённых вопросов проблемы следует отметить также тот факт, что в предлагаемых таблицах вертикальный и горизонтальный анализ выполняется без количественной характеристики участия динамики построчных показателей в приросте результативных показателей.

Для диагностики состояния предприятия и результатов его деятельности используется большое количество соотношений финансовых показателей (коэффициентов), которые часто дублируют друг друга. В этом отношении справедливо подчеркивается, что «... для целей диагностики следует использовать только те показатели, которые являются информационной основой управленческих решений» [5, с. 19].

Цель статьи (постановка задачи). В данной статье предпринята попытка конкретизировать требования к повышению уровня знаний менеджеров в вопросах экономического анализа деловой активности и результатов коммерческой деятельности предприятия. Системно рассмотрена методика взаимоувязанной диагностики основных финансовых результатов коммерческой деятельности предприятия на базе действующих в Украине положений (стандартов) бухгалтерского учёта [3]. Сформулирована совокупность принципов формирования аналитических таблиц диагностики уровня и динамики обобщающих финансовых показателей.

Главная задача настоящей публикации – необходимость более полного изложения методики диагностики финансовой отчетности – основы менеджмента предприятий в рыночных условиях с целью использования её в вузовской подготовке экономистов производственной сферы.

Содержание исследований по проблеме. Основой методики финансовой диагностики является сбалансированная система показателей [5, с. 32], которая формируется на базе финансового регламентированного и управленческого учёта предприятия. В данной статье рассматриваются финансовые показатели, которые характеризуют результаты коммерческой деятельности предприятия. Первоначально анализируются основные финансовые показатели по предприятию в целом и его структурным подразделениям (центрам ответственности). Первым шагом структурирования финансовой информации являются, как известно, формы статистической отчётности в соответствии с действующими национальными положениями (стандартами) бухгалтерского учёта [3]. В данном случае рассматривается форма № 2 «Отчёт о финансовых результатах». На примере первого раздела этой формы далее излагается содержание и суть основных принципов предлагаемой методики финансовой диагностики коммерческой деятельности предприятия.

Следующим этапом структурирования является горизонтальный анализ динамики обобщающих данных и их компонентов с помощью абсолютных (\pm тыс. грн) и относительных показателей (%). В динамике бизнес – процессов предприятия выделяются два основных объекта анализа: состояние на текущий момент деятельности и результаты деятельности за анализируемый период.

Структура обобщающих показателей и их составных компонентов изучается с помощью вертикального анализа. Завершающим этапом структуризации экономической информации является исчисление различных показателей соотношений по данным предыдущих расчётов так называемых финансовых коэффициентов.

Для «горизонтального и вертикального» исчисления данных диагностики экономических показателей предлагается объединённая таблица [2]. Исходные данные за отчётный и базисный периоды представлены в графах 1 и 3. Вертикальный анализ структуры обобщающих показателей выполняется в графах 2 и 4. Горизонтальный анализ построчных данных объединяет расчёты: прироста пунктов структуры (%) [гр. 5]; абсолютного прироста показателя по строке (\pm тыс. грн) [гр. 6]; темпа прироста построчного показателя к базисному итогу (%) [гр. 7]. Кроме того, в графе 8 построчно рассчитывается темп роста (прироста) в процентах.

Главное достоинство изложенной методики финансовой диагностики бухгалтерской отчётности, а также методики системного индексного факторного анализа обобщающих показателей – практическая направленность на решение проблем менеджмента предприятий в условиях рынка.

Объединённая таблица обладает рядом важных методических достоинств. Одно из них – возможность рассчитывать участие в общем итоге прироста результативных показателей каждого из составных компонентов [гр. 7]. Таблица позволяет вычислять важнейшие финансовые коэффициенты и сопоставлять прирост их структуры: соотношение доходов, затрат и прибыли с доходом (выручкой) от реализации продукции (товаров, работ, услуг) [2, с. 151, гр. 2, 4, 5]. На базе объединённой таблицы разработана система таблиц тренда, раскрывающих динамику уровня и структуры основных показателей первого раздела формы № 2 во времени (табл. 1-4).

На примере данных ОАО «Донецкий завод горноспасательной аппаратуры» (далее ОАО «ДЗГА») выполнен в динамике на базе объединённой таблицы вертикальный и горизонтальный анализ первого раздела формы № 2 за 2008-2012 гг. В таблицах в качестве главного результативного показателя принят чистый доход (выручка) от реализации продукции (товаров, работ, услуг) [с. 035] (Ф. № 2).

Первоначально в табл. 1 выполняется диагностика доходов, расходов и финансовых результатов за анализируемый период. Как показывают данные таблицы, прибыль предприятия от обычной деятельности до налогообложения в отчётном периоде возросла по сравнению с базисным годом на 2 059 тыс. грн [гр. 6] или на 44,69 % [гр. 7]. Основной прирост главного результативного показателя обеспечен за счёт основной деятельности – валовая прибыль выросла на 19 017 тыс. грн. Несмотря на отрицательные финансовые результаты от прочей операционной деятельности (16 896 тыс. грн), положительный показатель от операционной деятельности (прибыль от операционной деятельности возросла на 2 121 тыс. грн) оказал решающее влияние на общий итог. Результаты от финансовой и инвестиционной деятельности оказались отрицательными: показатель прибыли уменьшился на 62 тыс. грн.

Таблиця 1

ДОХОДЫ, РАСХОДЫ И ФИНАНСОВЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ПО ВИДАМ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОАО «ДЗГА» в 2008 – 2012 гг.

Статьи отчёта	Код строки	За базисный период		За отчётный период		Прирост			Темп роста по строке, %
		тыс. грн.	% к итогу	тыс. грн.	% к итогу	структуры, %	± по строке, тыс. грн.	в % к базисному итогу	
<i>A</i>	<i>B</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Чистый доход (выручка) от реализации продукции (товаров, работ, услуг)	035	47 636	100.00	182 447	100.00	0.00	134 811	2926.22	383.00
Себестоимость реализованной продукции (товаров, работ, услуг)	040	- 30 431	- 63.88	- 146 225	- 80.15	- 16.27	- 115 794	- 2513.44	480.51
Валовая прибыль (убыток) [с.010 – с.015 – с.020 - с.040]	050 (055)	17 205	36.12	36 222	19.85	- 16.27	19 017	412.78	210.53
Прочие операционные доходы	060	18 264	38.34	5 002	2.74	- 35.60	- 13 262	- 287.87	27.39
Административные расходы	070	- 8 797	- 18.47	- 22 564	- 12.37	6.10	- 13 767	- 298.83	256.50
Расходы на сбыт	080	- 3 988	- 8.37	- 5 947	- 3.26	5.11	- 1 959	- 42.52	149.12
Прочие операционные расходы	090	- 18 154	- 38.11	- 6 062	- 3.32	34.79	12 092	262.47	33.39
Прибыль (убыток) от прочей операционной деятельности [с.060 - с.070 - с.080 - с.090]	-	- 12 675	- 26.61	- 29 571	- 16.21	10.40	- 16 896	- 366.75	233.30
Итого финансовые результаты: прибыль (убыток) от операционной деятельности [с.050 (с.055) + с.060 - с.070 - с.080 - с.090]	100 (105)	4 530	9.51	6 651	3.65	- 5.86	2 121	46.04	146.82
Прибыль (убыток) от финансовой и инвестиционной деятельности [с.110 + с.120 + с.130 - с.140 - - с.150 - с.160]	-	77	0.16	15	0.01	- 0.15	- 62	- 1.35	19.48
Финансовые результаты: прибыль (убыток) от обычной деятельности до налогообложения (убыток) [с.100 (с.105) + + 110 + с.120 + с.130 - с.140 - с.150 - с.160]	170 (175)	4 607	9.67	6 666	3.65	- 6.02	2 059	44.69	144.69

*Вместе со строками 120 по 160 в таблице отсутствуют строки, не содержащие исходных данных

**ТРЕНДОВЫЙ АНАЛИЗ ДОХОДОВ, ЗАТРАТ, ОТЧИСЛЕНИЙ И ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ ПО ВИДАМ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ОАО «ДЗГА» в 2008 – 2012 гг.**

Статьи отчёта	Код строки	Исходные данные по годам, тыс. грн.					Структура по годам, %				
		2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
<i>A</i>	<i>B</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Чистый доход (выручка) от реализации продукции (товаров, работ, услуг)	035	47 636	62 626	113 324	150 080	182 447	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
Себестоимость реализованной продукции (товаров, работ, услуг)	040	- 30 431	- 37 781	- 94 338	-122 070	- 146 225	- 63.88	- 60.33	- 83.25	- 81.34	- 80.15
Валовая прибыль (убыток) [с.010 – с.015 – с.020 - с.040]	050 (055)	17 205	24 845	18 986	28 010	36 222	36.12	39.67	16.75	18.66	19.85
Прочие операционные доходы	060	18 264	27 341	29 935	51 960	5 002	38.34	43.66	26.42	34.62	2.74
Административные расходы	070	- 8 797	- 11 354	- 12 297	- 17 315	- 22 564	- 18.47	- 18.13	- 10.85	- 11.54	- 12.37
Расходы на сбыт	080	- 3 988	- 3 394	- 5 519	- 8 554	- 5 947	- 8.37	- 5.42	- 4.87	- 5.70	- 3.26
Прочие операционные расходы	090	- 18 154	- 29 592	- 31 815	- 53 076	-6 062	- 38.11	- 47.25	- 28.07	- 35.37	- 3.32
Прибыль (убыток) от прочей операционной деятельности [с.060 - с.070 - с.080 - с.090]	-	- 12 675	- 16 999	- 19 696	- 26 985	- 29 571	- 26.61	- 27.14	- 17.38	- 17.98	- 16.21
Итого финансовые результаты: прибыль (убыток) от операционной деятельности [с.050 (с.055) + с.060 – - с.070 – с.080 - с.090]	100 (105)	4 530	7 846	- 710	1 025	6 651	9.51	12.53	- 0.63	0.68	3.65
Прибыль (убыток) от финансовой и инвестиционной деятельности [с.110+с.120+с.130-с.140-с.150-с.160]	-	77	12	11	18	15	0.16	0.02	0.01	0.01	0.01
Финансовые результаты: прибыль (убыток) от обычной деятельности до налогообложения [с.100 (с.105) + с.110 + +с.120 + с.130 - с.140 - с.150 - с.160]	170 (175)	4 607	7 858	- 604	1 043	6 666	9.67	12.55	- 0.53	0.69	3.65

*В таблице отсутствуют строки, не содержащие исходных данных

**ТРЕНДОВЫЙ АНАЛИЗ ДОХОДОВ, ЗАТРАТ, ОТЧИСЛЕНИЙ И ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ ПО ВИДАМ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ОАО «ДЗГА» в 2008 – 2012 гг.**

Статьи отчёта	Код строки	Прирост структуры к базисному году, %				Абсолютный прирост к базисному году, тыс. грн.			
		2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
<i>A</i>	<i>B</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Чистый доход (выручка) от реализации продукции (товаров, работ, услуг)	035	0.00	0.00	0.00	0.00	14 990	65 688	102 444	134 811
Себестоимость реализованной продукции (товаров, работ, услуг)	040	3.55	19.37	17.46	16.27	- 7 350	- 63 907	- 91 639	- 115 794
Валовая прибыль (убыток) [с.010 – с.015 – с.020 - с.040]	050 (055)	3.55	- 19.37	- 17.46	- 16.27	7 640	1 781	10 805	19 017
Прочие операционные доходы	060	5.32	- 11.92	- 3.72	- 35.60	9 077	11 671	33 696	- 13 262
Административные расходы	070	0.34	7.62	6.93	6.10	- 2 557	- 3 500	- 8 518	- 13 767
Расходы на сбыт	080	2.95	3.50	2.67	5.11	594	- 1 531	- 4 566	- 1 959
Прочие операционные расходы	090	- 9.14	10 04	2 74	34.79	- 11 438	- 13 661	- 34 922	12 092
Прибыль (убыток) от прочей операционной деятельности [с.060 - с.070 - с.080 - с.090]	-	- 0.53	9.23	8.63	10.40	- 4 324	- 7 021	- 14 310	- 16 896
Итого финансовые результаты: прибыль (убыток) от операционной деятельности [с.050 (с.055) + с.060 - с.070 – с.080 - с.090]	100 (105)	3.02	- 10.14	- 8.83	- 5.86	3 316	- 5 240	- 3 505	2 121
Прибыль (убыток) от финансовой и инвестиционной деятельности [с.110 + с.120 + с.130 - с.140 - с.150 - с.160]	-	- 0.14	- 0.15	-0.15	- 0.15	- 65	- 66	- 59	- 62
Финансовые результаты: прибыль (убыток) от обычной деятельности до налогообложения (убыток) [с.100 (с.105) + с.110 + с.120 + с.130 - с.140 - с.150 - с.160]	170 (175)	2.88	- 10.20	- 8.98	-6.02	3 251	- 5 211	- 3 564	2 059

*Вместе со строками 120 по 160 в таблице отсутствуют строки, не содержащие исходных данных

Таблица 4 4

**ТРЕНДОВЫЙ АНАЛИЗ ДОХОДОВ, ЗАТРАТ, ОТЧИСЛЕНИЙ И ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ ПО ВИДАМ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ОАО «ДЗГА» в 2008 – 2012 гг.**

Статьи отчёта	Код строки	Темп прироста к итогу базисного года %				Темп роста к базисному году, %			
		2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
<i>A</i>	<i>B</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Чистый доход (выручка) от реализации продукции (товаров, работ, услуг)	035	325.37	1 425.83	2 223.66	2 926.22	131.47	237.90	315.06	383.00
Себестоимость реализованной продукции (товаров, работ, услуг)	040	- 159.54	- 1 387.17	- 1 989.13	- 2 513.44	124.15	310.01	401.14	480.51
Валовая прибыль (убыток) [с.010 – с.015 – с.020 - с.040]	050 (055)	165.83	38.66	234.53	412.78	144.41	110.35	162.80	210.53
Прочие операционные доходы	060	197.03	253.33	731.41	- 287.87	149.70	163.90	284.49	27.39
Административные расходы	070	- 55.50	- 75.97	- 184.89	- 298.83	129.07	139.79	196.83	256.50
Расходы на сбыт	080	12.89	- 33.23	- 91.11	- 42.52	85.11	138.39	214.49	149.12
Прочие операционные расходы	090	- 248.27	- 296.52	- 758.02	262.47	163.01	175.25	292.37	33.39
Прибыль (убыток) от прочей операционной деятельности [с.060 - с.070 - с.080 - с.090]	-	- 93.86	- 152.40	- 310.61	- 366.75	134.11	155.39	212.90	233.30
Итого финансовые результаты: прибыль (убыток) от операционной деятельности [с.050 (с.055) + с.060 - с.070 – с.080 - с.090]	100 (105)	71.98	- 113.74	- 76.08	46.04	173.20	- 15.67	22.63	146.82
Прибыль (убыток) от финансовой и инвестиционной деятельности [с.110 + с.120 + с.130 - с.140 - с.150 - с.160]	-	- 1.41	- 1.43	- 1.28	- 1.35	15.58	14.29	23.38	19.48
Финансовые результаты: прибыль (убыток) от обычной деятельности до налогообложения (убыток) [с.100 (с.105) + с.110 + с.120 + с.130 - с.140 - с.150 - с.160]	170 (175)	70.57	- 113.11	- 77.36	44.69	170.57	- 13.11	22.64	144.69

*Вместе со строками 120 по 160 в таблице отсутствуют строки, не содержащие исходных данных

Далее выполняется трендовый анализ показателей сводной объединённой таблицы. В табл. 2-4 приведены исходные данные по годам за анализируемый период (табл. 2), а также рассчитаны: структура чистого дохода от реализации продукции (табл. 2); прирост структуры и абсолютный прирост по каждой строке (табл. 3); темп прироста за каждый год к итогу базисного года и темп роста за каждый год построчных показателей к базисному году (табл. 4).

По данным табл. 2 можно отметить, что за рассматриваемый период чистый доход (выручка) от реализации продукции (товаров, работ, услуг) возрос с 47 636 до 182 447 тыс. грн. Практически устойчивый возрастающий тренд имеют показатели: валовой прибыли [с. 050]. Абсолютная величина себестоимости реализованной продукции возросла за это время с 30 431 до 146 225 тыс. грн. Рост затрат на производство и реализацию продукции имеет отрицательную тенденцию в удельном выражении: затраты на производство продукции в формировании дохода от реализации продукции возросли за анализируемый период с 63,88 до 80,15 % (гр. 6-10).

В отношении табл. 3 можно сделать следующие замечания. Абсолютный прирост к базисному году чистого дохода от реализации продукции непрерывно нарастал и в последнем году периода составил 134 811 тыс. грн. За это время себестоимость реализованной продукции также существенно возросла (к базисному году – на 115 794 тыс. грн). Рост показателей валовой прибыли, прибыли от операционной деятельности и прибыли от обычной деятельности до налогообложения в заключительном году анализируемого периода соответственно составил: 19 017, 2 121 и 2 059 тыс. грн.

Из табл. 4 видно, что темп прироста к итогу базисного года показателей валовой прибыли, прибыли от операционной деятельности и прибыли от обычной деятельности до налогообложения в заключительный год соответственно составил: 412,78, 46,04 и 44,69 % чистого дохода от реализации продукции (гр. 4).

Выводы и дальнейшая работа в исследуемом направлении. Аналитические достоинства изложенной методики диагностики финансовых результатов коммерческой деятельности предприятий в условиях рынка открывают широкие возможности её использования в учебном процессе менеджеров экономических специальностей. Одно из главных преимуществ в этом отношении – доступность необходимой информации в процессе учебных практик, а также открытое наличие этой информации в сети Интернет.

Для менеджеров производственной сферы необходимо разработать принципиальные основы практикума «Диагностика финансовой отчетности». Основными разделами такого практикума являются: диагностика динамики ресурсов (активов, обязательств, капитала и их компонентов); диагностика результатов коммерческой деятельности (доходов, затрат, прибыли и их компонентов). Также необходимо сформировать таблицы оценки динамики основных финансовых коэффициентов (ликвидности, финансовой устойчивости, оборачиваемости активов, рентабельности коммерческой деятельности, продолжительности операционного и финансового циклов предприятия). Логичным завершением дальнейшей работы является разработка сводных таблиц оценки текущего состояния ресурсов и задолженностей предприятия, а также перспектив их изменения на основе рассчитанных показателей динамики уровня и структуры за 3-5 лет.

Список использованных источников

1. Поважный С. Ф. Квалификация управленческих кадров – важнейший фактор экономического роста / С. Ф. Поважный / Менеджер. Вестник ДонДАУ. – Донецк. – 2002. – № 4 (20). – С. 7-16.
2. Боталова Н. П., Боталов И. Е. Диагностика финансовых результатов коммерческой деятельности промышленного предприятия в условиях рынка / Н. П. Боталова, И. Е. Боталов // Менеджер. Вестник ДонДУУ. – Донецк, 2011. – № 4 (58). – С. 148-156.
3. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку. Нормативна база. Нова редакція. – Х.: Курсор, 2007. – 282 с.
4. Бриггем Ю. Ф., Эрхард М. С. Финансовый менеджмент / Ю. Ф. Бриггем / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2007. – 960 с.
5. Савчук В. П. Практическая энциклопедия. Финансовый менеджмент / В. П. Савчук / – К.: Companion Group, 2008. – 880 с.

УДК 338.26

ОПЫТ СТРАН МИРА В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

ИСАЕВА Н. И.,
к. э. н., доц., доцент кафедры
финансов Национального
аэрокосмического университета
им. Н. Е. Жуковского «ХАИ»

У статті розглянуто практичні питання формулювання стратегії соціально-економічного розвитку деяких країн світу, визначено основні умови формування ефективної стратегії, встановлено логічну схему стратегічного планування країн світу, досліджено етапи формування і реалізації стратегії соціально-економічного розвитку зарубіжних країн та актуальність їх запровадження на сучасному етапі розвитку України.

Ключові слова: стратегія соціально-економічного розвитку; соціально-економічний розвиток; економічна політика; стратегія; програма.

В статье рассмотрены практические вопросы формулировки стратегии социально-экономического развития некоторых стран мира, определены основные условия формирования эффективной стратегии, разработана логическая схема стратегического планирования стран мира, исследованы этапы формирования и реализации стратегии социально-экономического развития зарубежных стран и актуальность их внедрения на современном этапе развития Украины.

Ключевые слова: стратегия социально-экономического развития; социально-экономическое развитие; экономическая политика; стратегия; программа.

The practical questions of formulation of strategy of socio-economic development of some countries of the world are considered in the article, the basic terms of forming of effective strategy are certain, the logical chart of the strategic planning of the world countries is developed, the stages of forming and realization of strategy of social-ekonomicheskogo development of foreign countries and actuality of their introduction are investigational on the modern stage of development of Ukraine.

Keywords: strategy of socio-economic development; socio-economic development; economic policy; strategy; program.

Постановка проблеми. В современном мире в последние годы всё шире разворачиваются дискуссии вокруг вопросов, связанных с ролью государства в социально-экономическом развитии страны. Современная практика стратегического планирования свидетельствует о положительных тенденциях в его использовании для решения социально-экономических проблем государства. Вместе с тем говорить об эффективно действующем механизме реализации стратегий в Украине пока рано. Основной причиной, мешающей эффективной реализации стратегических документов, является недостаточно проработанное нормативно-правовое и методологическое обеспечение стратегического планирования и управления.

Анализ последних исследований и публикаций. Активную работу в области теории стратегического планирования и управления ведут С.Д. Валентей, А.А. Васецкий, Б.М. Гринчель, А.П. Егоршин, Е.Н. Королева, Н.Е. Костылева, Б.Н. Кузык, Д. С. Львов, А.Н. Швецов, Б.М. Штульберг и другие учёные [1-10]. Несмотря на значительное число научных публикаций, связанных с исследованием стратегического планирования и управления, к числу малоисследованных относятся проблемы методологии, структуры стратегического управления, реализации стратегий. Для Украины изучение и использование опыта формулирования и реализации стратегий социально-экономического развития зарубежных стран – крайне актуальная задача.

Цель статьи – исследование опыта формирования долгосрочных стратегий развития некоторых стран для его трансформации в практику стратегического планирования в Украине.

Изложение основного материала исследования. Широко признанным и используемым инструментом в зарубежной практике государственного управления является *visioning* – разработка видений, долгосрочных стратегий социально-экономического развития страны. По своей сути видение – это стратегия консолидации внутреннего потенциала развития нации, завоевания лучшего места для страны в структуре мировой экономики и в международных процессах развития [1, 10].

В стратегических документах зарубежных стран чётко прослеживается, что видение – это стратегия для нации, которая сформулирована ею через своих лидеров. Но самое главное — видение должно реализоваться нацией. Интересен опыт стран мира в продвижении определённых в Национальной стратегии идей, приоритетов, целей и задач, а также их закрепление в сознании людей, что становится одной из фундаментальных составляющих успеха практической реализации стратегии. Последовательно реализуемая и чётко выстроенная коммуникационная компания управляет отношением целевых аудиторий и формирует позитивное восприятие стратегии [1]. Исследуя стратегические документы некоторых стран мира, можно сделать вывод, что, несмотря на их разнообразие, все национальные стратегии социально-экономического развития имеют определённые общие характеристики (рис. 1).

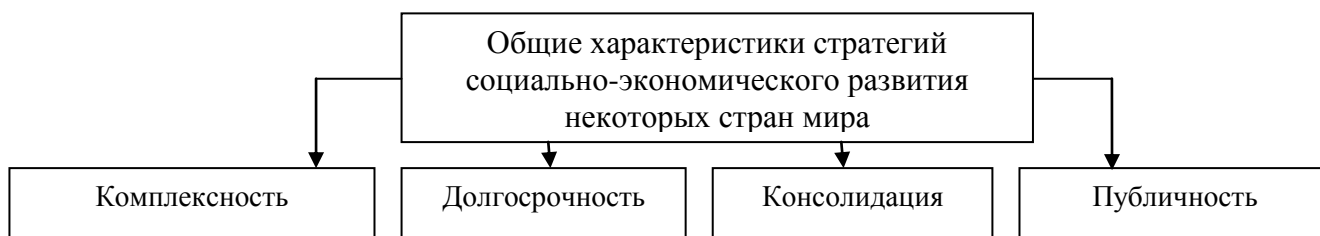

Рис. 1. Общие характеристики стратегий социально-экономического развития некоторых стран мира

Во-первых, это комплексность и взаимосвязанность различных политик и программ. Национальные стратегии социально-экономического развития рассматривают в комплексе экономические, социальные, политические и иные измерения, как внутри страны, так и за её пределами, обеспечивая взаимосвязь различных политик и программ, работающих на общую стратегию и единую цель. Так, Стратегия устойчивого развития «Польша 2025» является так называемой открытой стратегией и не содержит конкретных механизмов. Реализация стратегии осуществляется через разработку и осуществление секторальных стратегий, программ и планов действий, которые должны быть гармонизированы со стратегией «Польша 2025». Стратегия является всеобъемлющим документом, который создал основу и определил рамки для других программ и планов действий [1; 2; 10]. Эти и ряд других стратегических документов были приняты в соответствии либо приведены в соответствие со стратегией «Польша–2025» и стали практическими инструментами реализации приоритетов и задач стратегии устойчивого развития страны.

Во-вторых, это долгосрочные горизонты планирования, обеспечивающие последовательность этапов на пути к достижению поставленных обществом целей. Временные рамки стратегий социально-экономического развития отдельных стран мира представлены на рис. 2.

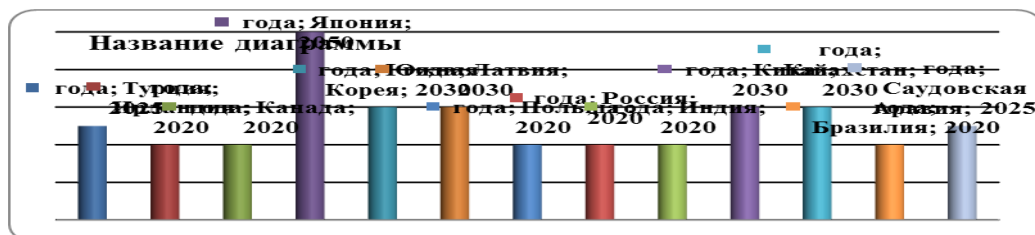

Рис. 2. Временные рамки стратегий социально-экономического развития отдельных стран [1]

В-третьих, национальная стратегия социально-экономического развития тогда становится по-настоящему национальной, когда является результатом консенсуса между всеми основными группами общества. Она не может быть видением какой-то одной группы или класса. Так, основными разработчиками стратегии «Япония 2025» стали: Японская федерация бизнеса, Японский институт социальных и экономических отношений. При этом Совет по науке организовал серию дискуссий с привлечением собственных и внешних экспертов. Результаты обсуждений, высказанные экспертам и мнения стали основой отчёта, содержащего рекомендации правительству Японии [3].

Стратегия устойчивого развития Латвии до 2030 года разрабатывалась группой экспертов Министерства регионального развития и местного самоуправления. Обсуждение вопросов и проблем, затронутых в стратегии, осуществлялось в рамках проекта «Латвия 2030 – твой выбор». В обсуждение были вовлечены представители различных социальных групп. Основные элементы проекта стратегии устойчивого развития Латвии были представлены на национальном форуме «Латвия – 2030» в октябре 2008 года, где принимало участие более чем 800 экспертов. Следующее широкое обсуждение состоялось летом 2009 года. Основная цель стратегии – определение ориентиров развития страны, в том числе в пространственной перспективе на период до 2030 года [10].

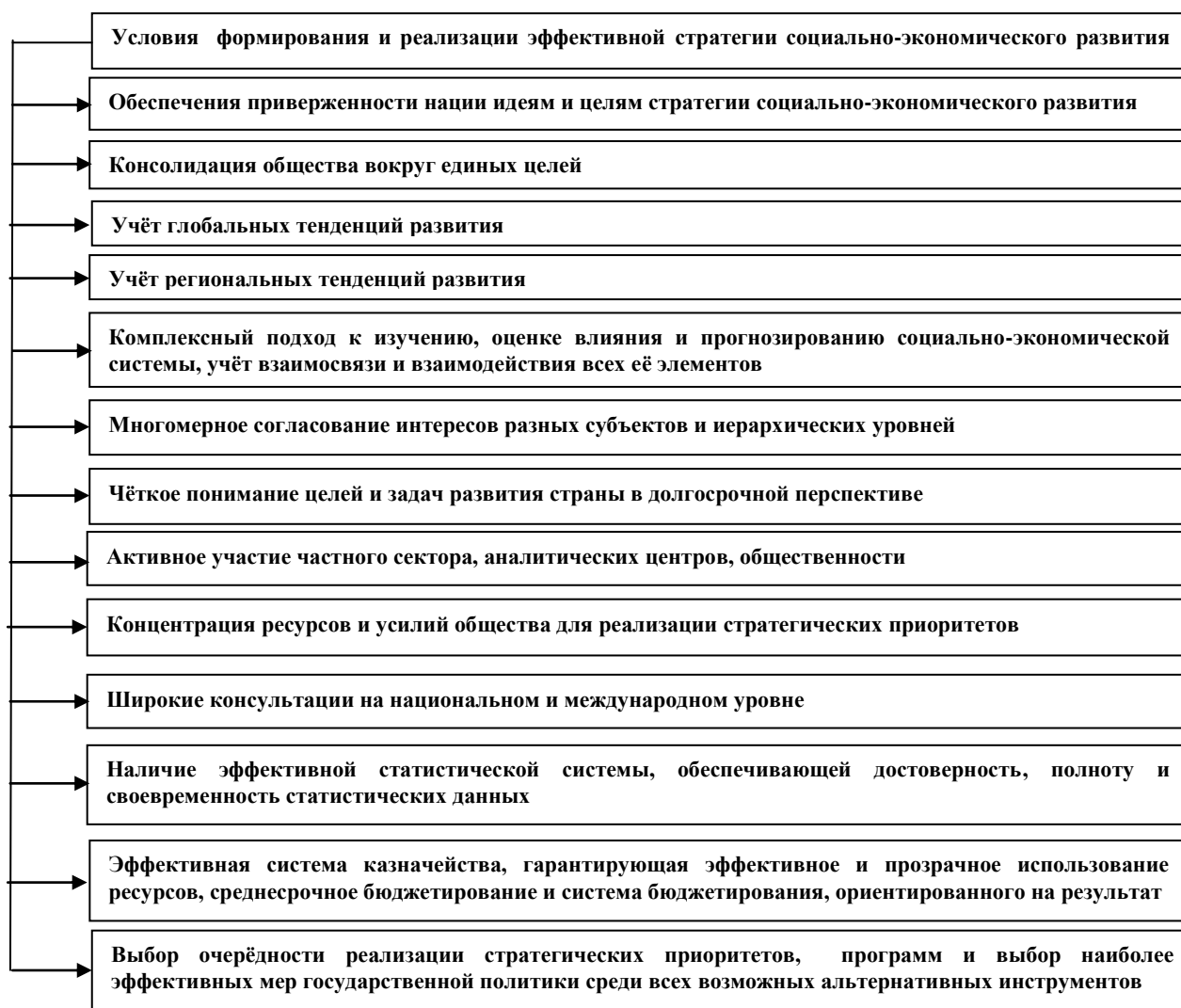

Рис. 3. Условия формирования и реализации эффективной стратегии социально-экономического развития

В-четвёртых, национальная стратегия социально-экономического развития – это, как правило, результат открытого диалога и широких консультаций. При этом сам процесс консультаций является как важным элементом формирования консенсуса в обществе относительно широкого спектра вопросов, связанных с национальной стратегией социально-

экономического развития, так и инструментом мобилизации необходимых ресурсов – не только финансовых, но и организационных, институциональных и даже духовных. Так, при подготовке стратегии «Европа 2020», в ноябре 2009 года Еврокомиссия инициировала процесс широких консультаций по подготовке стратегии. Основой для консультаций стали подготовленные Еврокомиссией предложения по стратегии до 2020 года. В ходе обсуждений, в которое вовлеклись все страны-члены ЕС, было получено более 1500 комментариев [5].

Подготовка стратегии «Канада, которую мы хотим в 2020 году» велась аналитическим центром «Канада 2020» в рамках проекта и была разбита на три фазы. *Первая фаза.* Были подготовлены публикации с привлечением пятнадцати различных авторов – специалистов в пяти приоритетных областях. *На втором этапе проекта* проводились тематические дискуссии и обсуждения по каждому из пяти направлений с привлечением различных заинтересованных сторон. *Третья фаза проекта* – это подведение итогов обсуждений и обобщение их результатов. Опираясь на материалы предыдущих этапов, центр «Канада 2020» подготовил финальную согласованную публикацию. Этот документ обобщает выводы по каждому из пяти направлений, излагает предлагаемые стратегии социально-экономического развития [1, 7].

Анализируя опыт стран мира, можно выделить общие условия, при которых осуществляется процесс формирования действенной стратегии социально-экономического развития (рис. 3) [1-10]. Долгосрочные национальные стратегии социально-экономического развития, несмотря на различия между странами их разработавшими, имеют очень много общего в структуре и основных компонентах [1-10]. Логика, являющаяся основой любого долгосрочного стратегического документа зарубежных стран представлена на рис. 4.

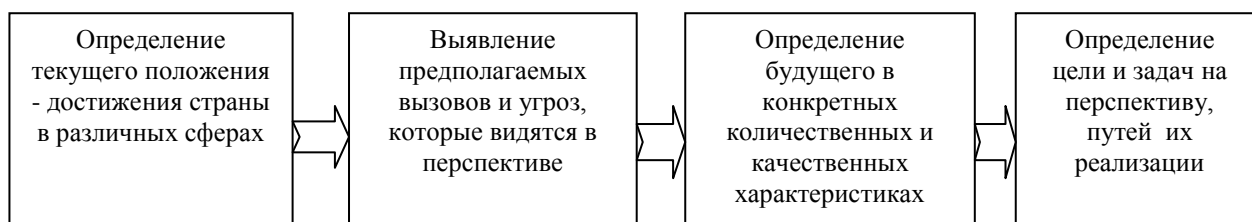

Рис. 4. Укрупнённая логическая схема стратегического планирования стран мира

Итак, долгосрочные стратегические документы развитых стран мира определяют: текущее положение и предполагаемые вызовы и угрозы, приоритеты устойчивого развития, желаемое будущее в конкретных количественных и качественных характеристиках, а также путь продвижения вперед в нескольких сценариях. При определении стратегических приоритетов в рамках национальной стратегии социально-экономического развития обычно выделяется генеральная цель. Как только определена генеральная цель стратегии, можно выбирать стратегические приоритеты и общие задачи. При формулировании стратегических приоритетов и программ развития эксперты рекомендуют обратить внимание на следующие моменты [1]:

1. Система приоритетов должна быть взаимоувязанной системой, а не представлять собой набор предпочтений и пожеланий, противоречащих друг другу в комплексе.

2. При определении стратегических приоритетов необходим комплексный учёт всех внешних, внутренних факторов и ограничений перспективного периода.

3. Необходимо добиться оптимальной траектории будущего движения всех приоритетов и программ социально-экономического развития для того, чтобы избежать как минимизации целей, так и желания выдать желаемое за действительное.

4. Важно добиться сбалансированности реализации системы приоритетов, учитывая их адекватную обеспеченность финансовыми, трудовыми, интеллектуальными, природными, материальными и другими ресурсами. Например, генеральная цель и приоритеты в стратегии «Европа 2020»: стратегия для «умного», устойчивого и инклюзивного роста, где «умный рост» предполагает развивать экономику, основанную на знаниях и инновациях; устойчивый рост – поддерживать более ресурсоэффективной, зелёной и конкурентоспособной экономики; инклюзивный рост – стимулировать экономику с высокой занятостью для социальной и территориальной сплочённости [5].

Задачи стратегии социально-экономического развития могут иметь количественную и качественную форму, но должны носить долгосрочный характер. На основе целей и стратегических приоритетов формируются конкретные, привязанные к определённым срокам результаты, которых страна намерена добиться в ходе реализации своей стратегии. В этом ключе стратегия социально-экономического развития выступает как общее направление, на котором следует искать пути достижения приоритетов и задач.

Не менее важно чётко представлять и временные рамки планирования – достижение долгосрочных целей требует определения более коротких этапов. Поэтому долгосрочный стратегический план в зарубежных странах сочетается со среднесрочными документами, что позволяет периодически отодвигать горизонт планирования и вносить необходимые коррективы. Если заявленная цель стратегии говорит о том, чего именно страна хочет достичь, какие позиции занять в мире, то задачи должны говорить — как именно страна намерена это сделать и что необходимо предпринять в той или иной сфере, чтобы продвигаться вперёд к поставленной цели. Задачи должны быть детализированы в конкретных национальных и секторальных стратегиях и программах, разработанных в сопряжении друг с другом и обеспечивающих поступательное движение страны по пути развития. Так, для реализации поставленных в Стратегии «Япония 2050» целей и задач была разработана программа до 2010 года, известная как «Action 21». В течение 2006-2015 гг. предусматривается подготовка 3-5 летних планов развития [3].

Учёт глобальных тенденций в условиях возрастающей взаимозависимости национальной и мировой экономики является важным условием разработки и реализации действенной национальной стратегии социально-экономического развития. Необходимо заранее оценивать как время очередного мирового кризиса, так и кризиса на отдельных товарных рынках, их характер и последствия для национальной экономики, и учитывать при разработке национальных стратегий социально-экономического развития. Понимание вызовов, внутренних и внешних, позволяет определить ограничители для развития и, соответственно, меры, которые помогут стране их преодолеть и достигнуть желаемых целей, мобилизовав необходимые ресурсы (человеческие, финансовые, политико-дипломатические, технические и технологические, иные) и сфокусировав их на решении конкретных задач [1].

Разработчики долгосрочных стратегий многих стран мира часто прибегают к сценарному подходу, который позволяет рассматривать будущее в различных вариантах. Ведь оно многовариантно и те вызовы и возможности, которые страна видит перед собой, могут трансформироваться под влиянием различных факторов. Например, проект «Норвегия 2030» – это проект по разработке долгосрочных сценариев развития, который норвежское правительство реализовало в 1998-2000 годах. Проект был нацелен на укрепление потенциала правительства в поиске ответов на стратегические вызовы, а также укрепление механизмов стратегического планирования в правительственных структурах [1, 8].

Не менее важным условием формирования и реализации эффективной национальной стратегии является учёт региональных тенденций развития. Отсюда возникает необходимость глубокого изучения тенденций развития социально-экономической и общественно-политической ситуации в регионах, а также оценки возможных последствий для национальной экономики [1]. В последние годы органы государственного управления и экспертное сообщество зарубежных стран уделяют большое внимание проблеме стратегического планирования регионального развития. На сегодняшний день достаточно серьёзный аналитический опыт социально-экономического развития регионов накоплен за рубежом. Так, в США одной из распространённых форм оценки социально-экономического положения штатов и городов является ежегодная разработка так называемых статистических карт. Также распространение получил метод анализа местной экономики через сравнение конкурентных преимуществ. Используя такие методы оценки и анализа, в США определяются мероприятия по реализации региональной политики и объёмы необходимых для этого ресурсов [9].

Опыт ЕС в области регионального развития весьма поучителен своей последовательностью и динамизмом. Основой проведения региональной политики в ЕС стала многоуровневая система регионов. Используя Номенклатуру территориальных единиц (NUTS) для статистического учёта и анализа уровня социально-экономического развития региона, определяются приоритеты развития, цели и задачи, мероприятия региональной политики и распределения ресурсов [10]. Также широкое распространение и законодательное закрепление

во многих европейских странах и США получила методика оценки регулирующего воздействия проектов, программ и нормативно-правовых актов. Суть методики заключается в анализе краткосрочных и долгосрочных воздействий на общественные процессы, социально-экономические изменения, ожидаемые на конкретной территории при принятии нормативно-правового акта или программы социально-экономического развития с помощью методов качественной и количественной оценки воздействия, что позволяет своевременно оценить эффективность и результативность мероприятий по реализации целей и задач Национальной стратегии социально-экономического развития [9].

В зарубежных странах прослеживается согласование стратегических планов разных субъектов и иерархических уровней: центральных, региональных и муниципальных; национальных и международных; государственных и корпоративных и т. п. Многомерное согласование интересов должно осуществляться как при разработке стратегии социально-экономического развития страны, так и при её выполнении. Так, для реализации положений стратегии «Европа 2020» Европейский союз определил семь ключевых инициатив (программ) по таким направлениям, как [5]: инновационная политика, поддержка молодежи, цифровые технологии, ресурсоэффективность, промышленная политика в условиях глобализации, занятость и рынок труда, противодействие бедности. Каждая страна-член ЕС готовит свою страновую программу для достижения целей, определённых в стратегии «Европа 2020». Для каждой страны на основе Номенклатуры территориальных единиц NUTS определяются целевые индикаторы, по которым ведётся регулярный мониторинг и отчётность.

Для достижения поставленных целей стратегии «Латвия 2020» был разработан Национальный план развития Латвии 2014-2020. Имеется ряд секторальных стратегий. Стратегия «Латвия 2030» сопряжена со стратегией «Европа 2020» [1]. Эффективная реализация национальной стратегии социально-экономического развития предполагает концентрацию ресурсов и усилий общества для реализации стратегических приоритетов. Расчёт базовой стоимости и финансирования каждого приоритета и программы социально-экономического развития в зарубежных странах производится на основе точных прогнозов поступлений как внутренних ресурсов (которые, в свою очередь, зависят от экономического роста и финансовых поступлений), так и ожидаемых поступлений из внешних источников. Важно, что цели и задачи долгосрочной стратегии учитываются при подготовке государственного бюджета, а также в процессе разработки конкретных программ и проектов.

Стратегии социально-экономического развития в зарубежных странах финансируются через государственные целевые программы, инвестиционные программы, а также инструменты фискальной политики – например, государственные закупки, трансферты регионам, субсидии и льготы отраслям и проектам, важным для достижения стратегических целей. Вместе с тем финансирование стратегии подразумевает не только средства госбюджета, это мобилизация всех имеющихся в распоряжении страны ресурсов для достижения общей цели. Итак, следует выделить два аспекта, оказывающих непосредственное влияние на успех национальной стратегии развития зарубежных стран: 1) реальная оценка необходимых ресурсов для реализации стратегических приоритетов; 2) соответствие этих ресурсов возможностям страны и структуре макроэкономики.

Учитывая, что национальная стратегия социально-экономического развития состоит из множества программ, требующих финансирования, ключом к ее успешной реализации в странах мира является определение очередности этих программ и выбор наиболее эффективных мер государственной политики среди всех возможных альтернативных инструментов. Как показывает опыт стран мира, процесс формулирования долгосрочной стратегии требует эффективной координации. В частности, деятельность организаций и структур, вовлечённых в процесс подготовки видения, должна быть чётко скоординирована, как по ролям, которые исполняют каждая из вовлечённых сторон, так по целям и результатам их деятельности, а также внутренней совместимости этих целей и результатов.

Мониторинг и оценка позволяют обеспечить координацию действий внутри правительства, а также между правительством, частным сектором, гражданским обществом и международными партнёрами; оценивать прогресс в достижении общенациональных стратегических целей и корректировать механизмы и инструменты в процессе реализации политик, планов действий и программ, а также обеспечить прозрачность и подотчётность действий исполнителей и процесса принятия решений в целом [1; 9; 10].

Выводы. В результате исследования можно сделать следующие выводы: главная суть стратегии социально-экономического развития зарубежных стран, которая определяет выбор, последовательность и взаимосвязанность государственных мер в области социально-экономического развития – это ответ на вопрос: как и при помощи каких мер государственной политики можно достичь желаемых результатов, основой при этом является глубокий анализ достигнутых результатов и имеющихся вызовов, чёткое понимание целей и задач развития страны в долгосрочной перспективе. В Украине со стороны органов власти и местного самоуправления, научных деятелей, общественных организаций уже растёт понимание того, что стратегия – это не просто набор целевых ориентиров, а чётко выстроенная программа конкретных действий, которые необходимо предпринять в долгосрочной перспективе для достижения поставленных целей. Следует изучать опыт формулирования национальных стратегий зарубежных стран для его трансформации в практику составления, утверждения и реализации стратегии социально-экономического развития Украины.

Список использованных источников

1. Заглядывая за горизонт. Концепции и опыт формулирования национальных стратегий // Центр экономических исследований [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.cer.uz
2. Poland Case Study. Analysis of National Strategies for Sustainable Development [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.iisd.org/pdf/2004/measure_sdsip_poland.pdf
3. Japan 2025: Envisioning a Vibrant, Attractive Nation in the Twenty-First Century [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.keidanren.or.jp/english/policy/vision-2025.pdf>
4. Сайт Исполнительного совета правительства Абу Даби [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gsec.-abudhabi.ae/Sites/GSEC/Navigation/EN/publications.did=90378.html>
5. Стратегия «Европа 2020» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.-eu/europe2020/-index_en.htm
6. Bahrain Vision 2030 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.2030.bh
7. Канада 2020 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://canada2020.ca/>
8. The High North. Vision and policy instruments [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.egjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Nordomr%C3%A5dene/UD_nordomrodene_innmat_EN_web.pdf
9. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия // И. Ансофф. – СПб.: Питер. – 1999. – 416 с.
10. Региональная политика стран ЕС / Центр европейских исследований ИМЭМО РАН / Отв. ред. А. В. Кузнецов. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 230 с.

УДК 353.9:574 (075.8):323.174

**ІНВЕСТИЦІЙНА СКЛАДОВА В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ
МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТІЙКІСТЮ
РЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ**

**КАРТАШОВ Є. Г.,
к. філос. н., народний депутат України**

Показано, що реалізація принципів екологоорієнтованого відтворення потенціалу регіону в системі державного управління має враховувати вимоги забезпечення екологічної безпеки на даній території. Основним завданням екологоорієнтованої системи управління відтворенням стратегічного потенціалу регіону є використання можливостей та попередження втрат інвестиційного потенціалу, обумовлених еколого-економічною незбалансованістю.

Ключові слова: державне управління; екологічна безпека; екологоорієнтоване відтворення; інвестиційний потенціал; регіон.

Показано, що реалізація принципів екологоорієнтованого воспроизводства потенціала регіону в системі державного управління повинно враховувати вимоги забезпечення екологічної безпеки на даній території. Основною задачею екологоорієнтованої системи управління воспроизводством стратегічного потенціала регіону є використання можливостей і запобігання втрат інвестиційного потенціала, обумовленого еколого-економічною несбалансованістю.

Ключевые слова: государственное управление; экологическая безопасность; экологоориентированное воспроизводство; инвестиционный потенциал; регион.

It is shown that the implementation of the principles of ecologically oriented reproduction potential of the region in public administration must take into account the requirements of ensuring environmental safety in the area. The main objective of environmentally oriented management reproduction strategic potential of the region are the opportunities and investment potential of preventing losses due to ecological and economic imbalance.

Keywords: public administration; environmental safety; environmentally oriented play; the investment potential region.

Постановка проблеми. Сучасний соціально-економічний розвиток території залежить від ефективного відтворення інвестиційного потенціалу регіону в умовах екологічних обмежень. Відтворення інвестиційного потенціалу регіону призводить до зростання навантаження на навколишнє природне середовище. Це викликає необхідність переорієнтації управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону на врахування вимог забезпечення екологічної безпеки. Існуюча система управління інвестиційною діяльністю в регіоні не забезпечує екологічно спрямованого відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Це обумовлює необхідність формування регіональної екологічно орієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону.

Фундаментальні теоретичні та методичні аспекти дослідження еколого-економічної системи наведені у працях видатних вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема, О. Ф. Балацького, С. Н. Бобильова, О. О. Веклич, Л. М. Грановської, Б. М. Данилишина, Л. Г. Мельника, Є. В. Мішеніна, Г. О. Моткіна, М. Я. Лемешева, Є. В. Хлобистова, М. А. Хвесика.

Мета. Розвинути теоретичні та науково-методичні положення щодо формування екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону.

Результати дослідження. Під екологоорієнтованою системою управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону розуміють процес цілеспрямованого впливу керуючої підсистеми на суб'єкти та об'єкти інвестиційного потенціалу в процесах його відтворення в умовах забезпечення екологічної безпеки.

Екологоорієнтована система управління відтворенням інвестиційного потенціалу враховує імператив екологічно орієнтованого розвитку регіону. Він проявляється у здатності суспільства та держави встановлювати пріоритетність екологічних цілей над економічними, імплементації ними екологічних обмежень у конкретні управлінські дії у сфері інвестування. Імператив екологічно орієнтованого розвитку регіону визначається рівнем впливу суб'єктів інвестиційної діяльності на прийняття екологічних рішень, заходами щодо підтримки екологічної ситуації в регіоні на сприятливому рівні, а також рівнем екологічної свідомості інвесторів-природокористувачів.

Реалізація екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу полягає в інтеграції стратегій економічного розвитку з напрямками інвестиційної політики в умовах забезпечення екологічної безпеки. Метою функціонування екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону є створення сприятливих умов для формування інвестиційних ресурсів, організації раціонального їх розподілу та ефективного використання за дотримання екологічних вимог. Система управління інвестиційним потенціалом має бути побудована таким чином, щоб зменшити ризик можливих екологічно обумовлених втрат у майбутньому.

Виходячи з мети, основними завданнями системи екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу в регіоні є: створення сприятливих економічних, екологічних та соціальних умов для формування внутрішніх інвестиційних ресурсів і залучення зовнішніх інвестицій; поєднання ринкових механізмів та державного регулювання у розподілі інвестиційних ресурсів; оптимізація структури інвестування; удосконалення технологічної та відтворювальної структури капіталовкладень; підвищення ефективності реалізації екологічних інвестиційних програм; забезпечення стійкого зростання валового регіонального продукту; зростання рівня прибутковості інвестицій та величини доходу від інвестиційної діяльності; переорієнтація інвестиційних процесів у сфері охорони навколишнього природного середовища на запобігання та ліквідацію екологічно обумовленого інвестиційного збитку на фазах відтворення інвестиційного потенціалу регіону [1].

Головною перевагою екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону є використання можливостей та попередження втрат, обумовлених екологічною незбалансованістю у регіоні [2].

Особливість формування екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону полягає у доповненні загальних принципів управління інвестиційною діяльністю в регіоні принципом узгодженості економічних та екологічних інтересів. Цей принцип передбачає заходи щодо зменшення негативних наслідків забруднення навколишнього середовища шляхом упровадження у процеси відтворення інвестиційного потенціалу екологічних вимог, що дозволять покращити одночасно економічні та екологічні результати діяльності економічної системи регіону. Виходячи з цього, екологоорієнтоване управління інвестиційним потенціалом регіону передбачає визначення: джерел надходження інвестиційних ресурсів для здійснення інвестування і вирішення природоохоронних завдань; механізму акумуляції інвестиційних ресурсів з різних джерел; процесу розподілу сформованого та залученого капіталів за найбільш ефективними видами діяльності з урахуванням природоохоронних капіталовкладень; механізму забезпечення ефективного використання інвестиційних ресурсів; механізму відшкодування екологічно обумовлених інвестиційних збитків.

Суб'єктом екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону є органи законодавчої та виконавчої влади, а об'єктом – відтворення інвестиційного потенціалу регіону. Регіональні органи влади забезпечують екологічно орієнтоване управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону шляхом безпосередньої участі та регулювання.

Участь регіональних органів влади у здійсненні процесів екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону за фазами його відтворення полягає у такому:

1) на фазі формування інвестиційного потенціалу – в управлінні процесами формування інвестиційного потенціалу регіону в умовах забезпечення екологічної безпеки, впровадженні інструментів стимулювання нагромадження капіталу, нормативно-законодавчому забезпеченні функціонування інвестиційної інфраструктури;

2) на фазі розподілу інвестиційного потенціалу – в забезпеченні фінансової самостійності та інвестиційної безпеки суб'єктів господарювання за дотримання екологічних вимог, перерозподілу інвестиційних потоків у стратегічно важливі сфери для соціально-економічного розвитку регіону;

3) на фазі використання інвестиційного потенціалу – в екологічно орієнтованому управлінні інвестиційними програмами та проектами, здійснюваними на території регіону; взаємодії із зовнішнім середовищем (участь у державних, міжрегіональних інвестиційних програмах, спільних проектах великих компаній); визначенні найбільш ефективних інвестиційних проектів з урахуванням необхідності інвестування проектів соціального та екологічного спрямування.

Застосування регіональними органами влади методів регулювання відтворення інвестиційного потенціалу обумовлене тим, що територіальні адміністрації впливають на фінансові ресурси регіону, можуть застосовувати адміністративні та економічні заходи щодо стимулювання або обмеження тих чи інших видів інвестиційної діяльності з урахуванням вимог екологічної безпеки. Регулювання процесів управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону в умовах забезпечення екологічної безпеки забезпечують такі механізми: акумуляції вільних коштів суб'єктів господарювання потенційними інвесторами; регулювання

обсягів капіталовкладень; перетворення інвестиційних ресурсів в об'єкти інвестицій; регулювання відносин між інвестором, власником інвестиційних ресурсів та регіональними органами влади з використання об'єктів інвестицій та розподілу доходу; регулювання обсягів інвестиційних ресурсів на охорону навколишнього природного середовища [5].

Регулювання обсягів інвестиційних ресурсів на охорону навколишнього природного середовища необхідно проводити на основі визначення величини екологічно обумовлених інвестиційних збитків за фазами відтворення інвестиційного потенціалу. Своєчасне фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища у регіоні дозволить вирішити проблему зниження втрат інвестиційного потенціалу внаслідок екологічно незбалансованої діяльності.

Управління екологоорієнтованим відтворенням інвестиційного потенціалу регіону передбачає:

1. Створення необхідних умов для формування інвестиційного потенціалу регіону в умовах забезпечення екологічної безпеки, зокрема: розроблення та затвердження необхідних нормативних документів і законів у сфері інвестиційної та природоохоронної діяльності; створення необхідних умов для залучення іноземних інвестицій; створення необхідної інфраструктури для інвестиційної діяльності (банків, страхових компаній, інформаційне, екологічне забезпечення тощо); створення інвестиційного ринку, зокрема ринку цінних паперів.

2. Вибір пріоритетних напрямів у використанні капітальних вкладень за галузями економіки на основі аналізу значущості розвитку окремих галузей господарства для економіки регіону та потреби в екологізації виробничих процесів, що ґрунтується на критеріях «Програми соціально-економічного розвитку регіону».

3. Вибір та обґрунтування інвестиційних проектів на конкурсній основі з урахуванням екологічної складової. Обґрунтування інвестиційних проектів здійснюється на основі загальноприйнятої методології, тобто на основі зіставлення їх бізнес-планів.

4. Розрахунок необхідного обсягу інвестицій, джерел їх покриття і порядку, в тому числі для забезпечення екологічної безпеки у регіоні, а саме: фінансування інвестицій з державного бюджету; фінансування інвестицій з місцевих бюджетів; банківських кредитів; емісії державних цінних паперів та паперів місцевих органів влади; коштів юридичних і фізичних осіб; іноземних інвестицій.

5. Розподіл державних інвестицій за основними галузями економіки і прибутковими об'єктами на основі обраних екологічно орієнтованих інвестиційних проектів і наявних коштів у регіоні на їх реалізацію.

6. Встановлення взаємозв'язку інвестиційної, науково-технічної та амортизаційної політики щодо забезпечення екологічних умов.

7. Визначення впливу інвестиційної діяльності в умовах забезпечення екологічної безпеки на найважливіші макроекономічні показники розвитку регіону – відображення впливу інвестиційної діяльності на приріст валового регіонального продукту, доходу економічних суб'єктів, інфляцію, випуск найважливіших видів промислової продукції, рівень життя населення та безробіття і т. п.

Регіональні органи влади для забезпечення екологоорієнтованого управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону використовують такі інструменти, як: фінансово-кредитна система, система оподаткування, система платежів за природні ресурси, цінова система, економічні стимули та санкції, система страхування інвестиційних проектів [3].

Стимулювання формування інвестиційного потенціалу охоплює всіх учасників інвестиційного процесу та сприяє акумуляції грошових засобів, призначених для фінансування інвестицій, пошуку проектів для найбільш ефективного їх використання. Методи стимулювання передбачають різні способи впливу на об'єкти за різними напрямками та сферами:

- 1) оптимальне застосування податкових пільг через пільгові податкові ставки, відстрочку сплати податків, тимчасове звільнення від податків;
- 2) застосування методів прискореної амортизації;
- 3) методи залучення вільних коштів населення для фінансування регіональних програм та проектів;
- 4) страхування депозитних вкладів населення;

- 5) створення пайових інвестиційних фондів з розміщенням цінних паперів серед населення;
- 6) поширення облігацій позики місцевих органів влади;
- 7) пільгове кредитування інвестиційних інститутів, підприємств реального сектору економіки;
- 8) використання гарантій для розвитку регіональної інвестиційної інфраструктури;
- 9) пряме бюджетне фінансування регіональних інвестиційних проектів;
- 10) участь обласної адміністрації у створенні регіональних інвестиційних фондів, позиково-гарантійних, венчурних інноваційних фондів, страхових, лізингових та консалтингових компаній і фірм.

Система стимулювання функціонує через перерозподіл інвестиційних ресурсів регіону або надання пільг та гарантій економічним суб'єктам, які можуть забезпечити найбільш ефективно їх використання. Державне регулювання екологічно спрямованого відтворення інвестиційного потенціалу здійснюється за допомогою: управління державними інвестиціями; введення диференційованих податкових ставок та пільг; надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субвенцій, субсидій, державних позик з метою розвитку окремих регіонів та галузей; проведення стимулювальної фінансово-кредитної, амортизаційної політики та політики ціноутворення; визначення умов використання землі та інших природних ресурсів; здійснення контролю за дотриманням державних норм, стандартів та правил під час інвестиційної діяльності; експертиза інвестиційних проектів та програм [4].

Економічне регулювання інвестиційної діяльності забезпечується такими групами методів: грошово-кредитне регулювання, бюджетне або податкове регулювання, програмний метод (охоплює всі елементи механізму регулювання).

Пріоритетними сферами для громадських ініціатив є: охорона здоров'я; навколишнє природне середовище (утилізація відходів, знешкодження запасів пестицидів тощо); енергозбереження (енергозберігаючі заходи, збільшення використання відновних джерел енергії тощо); водопостачання; місцевий транспорт (подолання ізольованості у сільській місцевості). Фінансування проекту здійснюється Європейською Комісією в рамках програми технічної допомоги ЄС та співфінансується і впроваджується Програмою розвитку ООН в Україні за підтримки уряду України. Проект надає невеликі гранти для впровадження мікропроектів громад на основі принципу самопомоги та в рамках співпраці приватно-державного сектору, де кожен партнер має внести свою частку для розвитку. Встановлено механізм фінансування, який передбачає частку членів громад (не менше 5%), приватний сектор, центральні та місцеві бюджети (не менше 45%), а також участь проекту, що становитиме половину всіх внесків [6].

Управління інвестиційною діяльністю в регіоні передбачає в перспективі впровадження пайового або корпоративного інвестиційного фонду, що проводить діяльність зі спільного інвестування – об'єднання (залучення) грошових коштів інвесторів. Для забезпечення екологічної безпеки під час відтворення інвестиційного потенціалу регіону пропонується утворення регіонального центру з екологічно орієнтованого управління інвестиційним потенціалом.

Зазначений центр забезпечує виконання таких функцій: проведення оцінки інвестиційного потенціалу регіону з урахуванням впливу екологічного фактора; розроблення пропозицій щодо напрямків раціонального розподілу інвестиційних ресурсів з метою його екологічно орієнтованого відтворення; розроблення інвестиційних проектів екологічного спрямування; проведення конкурсу екологічно орієнтованих бізнес-планів для визначення пріоритетних напрямків, що потребують державної підтримки; підготовку та розроблення напрямів зростання інвестиційного потенціалу для залучення їх до річних програм економічного та соціального розвитку регіону; планування необхідних обсягів інвестиційних ресурсів на охорону навколишнього природного середовища; розроблення плану заходів щодо запобігання та усунення екологічно обумовлених інвестиційних збитків за фазами відтворення інвестиційного потенціалу регіону; підготовку висновків за найбільш ефективними інвестиційними проектами за видами економічної діяльності щодо оцінки виникнення потенційних екологічно обумовлених інвестиційних збитків.

Утілення принципу узгодженості економічних та екологічних інтересів у екологоорієнтованій системі управління відтворенням інвестиційного потенціалу покладено на організаційно-економічний механізм відтворення інвестиційного потенціалу регіону.

Висновки. Тенденції відтворення інвестиційного потенціалу в умовах сталого розвитку визначаються станом економічної та природоохоронної діяльності в регіоні. Ефективна інвестиційна діяльність досягається за рахунок налагодженої системи управління інвестиційними процесами в регіоні. Існуюча система управління інвестиційною діяльністю в регіоні не спрямована на забезпечення екологічних вимог. Це обумовлює необхідність розроблення екологоорієнтованої системи управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону. Під екологоорієнтованою системою управління відтворенням інвестиційного потенціалу регіону розуміють процес цілеспрямованого впливу керуючої підсистеми на суб'єкти та об'єкти інвестиційного потенціалу в процесах його відтворення в умовах забезпечення екологічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Андреева Н. М. Теоретичні основи екологізації інвестиційної діяльності в Україні / Н. М. Андреева // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2005. – Вип.15.6. – С. 314-320.
2. Галушкіна Т. П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм / Т. П. Галушкіна, Л. М. Грановська; НАНУ, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, Інститут рису УААН. – Одеса, 2009. – 372 с.
3. Говорун Я. В. Вплив екологічного фактора на складові інвестиційного потенціалу регіону / Я. В. Говорун // Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 жовтня 2010 р. – Дніпропетровськ: Біла К. О., 2010. – Т. 2 – С. 25-27.
4. Грановська Л. М. Еколого-збалансоване природокористування в умовах поліфункціональності територій / Л. М. Грановська. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2009. – 414 с.
5. Драган І. О. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України: [монографія] / І. О. Драган // [За наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика]; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 40 с.
6. Шкарупа Е. В. Анализ факторов развития региона как эко-социо-экономической системы / Е. В. Шкарупа // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 1. – С. 155-159.

УДК 364.48

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

**КИСЛЮК О. В.,
к. держ. упр., докторант Донецького
державного університету управління**

У статті виявлено чинники впливу на формування соціальної інфраструктури в умовах сучасних викликів. Визначено, що соціальна інфраструктура має відповідати новим підвищеним вимогам, щоб забезпечити гідні умови життєдіяльності людей в регіонах держави. Діюча інфраструктура багатьох міст та регіонів часом недостатньо ефективно адаптується до мінливих зовнішніх умов і гальмує розвиток у цілому. Подолання структурних деформацій та активізація розвитку соціальної інфраструктури можливі лише за умови максимальної мобілізації внутрішніх ресурсів країни, підвищення

ефективності і конкурентоспроможності виробництва, зростання трудової, творчої та підприємницької ініціативи громадян.

Ключові слова: соціальна інфраструктура; економічний розвиток; регіон; об'єкти соціальної сфери; чинники впливу; суспільство.

В статті виявлені фактори впливу на формування соціальної інфраструктури в умовах сучасних викликів. Визначено, що соціальна інфраструктура повинна відповідати новим підвищеним вимогам, щоб забезпечити гідні умови життя людей в регіонах держави. Існуюча інфраструктура багатьох міст і регіонів порівняно неадекватно адаптується до змінюваних зовнішніх умов і гальмує розвиток в цілому. Переодолення структурних деформацій і активізація розвитку соціальної інфраструктури можливі лише при умови максимальної мобілізації внутрішніх ресурсів країни, підвищення ефективності і конкурентоспроможності виробництва, зростання трудової, творчої і підприємницької ініціативи громадян.

Ключевые слова: социальная инфраструктура; экономическое развитие; регион; объекты социальной сферы; факторы влияния; общество.

The article identifies the factors influencing the formation of social infrastructure in the face of contemporary challenges. Determined that social infrastructure needs to meet the new higher requirements, to ensure decent living conditions of people in the regions of the state. The existing infrastructure of many cities and regions sometimes poorly adapted to changing environmental conditions and inhibits the development as a whole. Overcoming structural deformation and strengthening of social infrastructure development is possible only if the maximum mobilization of internal resources of the country, improving the efficiency and competitiveness of production, employment growth, creative and entrepreneurial initiative of citizens.

Keywords: social infrastructure; economic development; region; social facilities; factors; society.

Постановка проблеми. Суперечливість і дисбаланс економічного розвитку територій, більш інтенсивний розвиток соціальної інфраструктури великих промислових регіонів в Україні спостерігалися завжди і продовжують залишатися невирішеними проблемами в ринкових умовах. Але ефективне функціонування економіки кожного регіону залежить не тільки від ступеня розвитку того чи іншого виду інфраструктури, але й від сумісності елементів різних видів інфраструктури, а так само від їх відповідності структурі економіки відповідного регіону.

В цілому, соціальна інфраструктура регіону покликана створити сприятливі умови для проживання людей у ньому, забезпечити задоволення матеріальних і духовних потреб населення. Від цього залежить комфортність проживання на території, привабливість регіону для інвесторів, інтенсивність і структура міграційних процесів. Рациональне формування, своєчасне регулювання і розвиток соціальної інфраструктури регіону є першочерговим завданням діяльності органів влади. Необхідними умовами прийняття обґрунтованих рішень стосовно управління розвитком соціальної інфраструктури регіонів держави є виявлення закономірностей та чинників впливу на її формування.

Аналіз останніх досліджень. Питання розвитку соціальної інфраструктури досліджували вітчизняні та закордонні вчені, такі як: Артемова О. В., Логачова Н. М. [3], Белкіна Т. Д., Богиня Д. П., Відяпін В. І., Данілішин Б. М., Ізарда У., Купалова Г. І., Миролубова Т. В., Салівончик О. М. [6], Тимошенко І. І., Шпильова Ю. Б. [5], Якуба О. О. та ін., але в умовах сучасних викликів потребують особливого дослідження чинники впливу на формування соціальної інфраструктури.

Метою статті є виявлення та дослідження чинників впливу на формування соціальної інфраструктури в умовах сучасних викликів.

Основний зміст статті. Проблеми глобалізації соціально-економічних відносин порушують питання про способи організації соціального життя, ролі соціальних взаємодій і створення умов для реалізації людських потреб у сучасному постіндустріальному суспільстві. Перед сучасним суспільством нашої держави проблемно постають різноманітні завдання економічного, соціально-політичного і духовного розвитку членів суспільства. Це вимагає подальшого поглиблення теорії наукового управління соціально-економічними процесами,

вдосконалення форм і методів цілеспрямованого і планомірного розвитку різних сфер суспільного життя.

В умовах сучасних викликів необхідно особливу увагу приділяти регіональній складовій державної соціальної політики. Структурно соціальна модель регіону відображає суть виконуваних ним функцій: забезпечення умов для сприятливого проживання людей, а також підвищення вкладу регіону в розвиток держави. Соціальна політика регіону відноситься до числа найбільш актуальних проблем суспільного життя і становить важливу область сучасної теорії та практики соціальної економіки і політики.

Соціальна інфраструктура включає установи освіти, культури, об'єкти охорони здоров'я, підприємства торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, а також житловий фонд. Соціальна сфера охоплює систему установ сфери послуг, призначення якої – задовольняти фізичні й духовні потреби населення. Об'єкти соціальної сфери не беруть безпосередньої участі у виробництві матеріальних благ, проте забезпечують необхідні умови для формування виробництва і життя людей. Наявність у країні розвиненої соціальної сфери сприяє розширенню економічної бази, припливу населення.

Найвищий рівень розвитку цієї сфери в урбанізованих регіонах, найменший – в областях з високою часткою сільського населення, переважанням серед міських поселень малих міст і селищ міського типу. Це підтверджують показники локалізації основних невикористаних фондів. Методологічно дуже важливо засвоїти, що у функціонуванні інфраструктури міста не завжди високий рівень економічного розвитку механічно веде до настільки ж високого рівня соціального розвитку.

Взаємозв'язки і взаємообумовленості економіки й соціальної сфери в рамках соціальної інфраструктури міста не можуть бути зведені до простого автоматизму. Тут суттєва роль належить взаємодії обох сфер життєдіяльності, в якій в залежності від конкретних обставин пріоритет набуває то одна, то інша сторона цього двоєдиного процесу. Класичний же підхід до пріоритетів економіки зовсім не означає другорядної значущості соціальної сфери в розвитку матеріальної та духовної культури міської спільноти. Це пояснюється тим, що результати господарської діяльності міських структур реалізуються, перевіряються на ефективність і отримують адекватну оцінку перш за все в соціальній сфері життєдіяльності городян, а критерієм служить ступінь задоволеності соціальних потреб і інтересів різних категорій міського населення. Саме це і є самоціллю всякого суспільного прогресу. Без цієї складової інфраструктури міста не можна уявити собі активізацію соціотворчого потенціалу міської спільноти в досягненні нею максимального рівня соціального самозахисту і самодостатності.

Було б недоречним заперечувати будь-який вплив на суспільне буття природних чинників взагалі, географічного середовища зокрема. Клімат, ґрунт, характер земної тверді, наявність чи відсутність корисних копалин, енергетичних і водних ресурсів, звичайно, позначається на характері суспільних процесів. Однак немає підстав вважати їх визначальними чинниками історії. Багато залежить від конкретно-історичних обставин.

Отже, географічне середовище можна розглядати як один із чинників формування суспільства та його розвитку поряд із демографічними і виробничими. Залежність між ними така: чим сприятливіші географічні умови, тим швидше зростає кількість і густота населення.

Конкретні форми впливу географічного середовища на соціальні процеси різні. Передусім це позначається на характері розселення людей. Так, люди завжди розселялися біля води, адже водні артерії є важливими шляхами сполучення, комунікації впливають на інтенсивність суспільних процесів. Водоймища традиційно використовуються для захисту, ізоляції чи самоізоляції. Спостерігається цікава залежність між кліматом і типом будівель, зокрема формою даху. Часом природні чинники стають головним елементом регіональної або навіть континентальної культури.

Визнаючи певний вплив географічного середовища на соціальні процеси, слід підкреслити, що суспільство – це, передусім, «самотворча» система. Необхідно уникати абсолютизації будь-якого чинника, в тому числі географічного, демографічного, технологічного, економічного чи навіть суто соціального.

Під демографічними факторами розуміють кількість, густоту і внутрішню структурованість населення певної території, що впливає на перебіг і розвиток суспільних процесів. Звичайно, народонаселення значною мірою є наслідком соціальних явищ, таких як тип сім'ї, цінність і престиж репродуктивної діяльності, норми і традиції, економічне

становище і політичне регулювання народжуваності. У той же час воно є передумовою соціальної еволюції. Тут особливо важливі обсяг і густота населення.

Кількість і густота населення взагалі є дуже значущими величинами. Тому наука завжди прагнула враховувати їх дію. Так, активізація біологічного життя шляхом простої чисельної концентрації заслуговує на увагу вже сама по собі. Її значення неймовірно зростає і для дослідження людського суспільства, де життя індивіда завжди протікало у певних спільнотах, а ізоляція вважається покаранням.

Взаємообумовленість густоти населення і загального соціокультурного розвитку має конкретні прояви: чим рідше розселення людей, тим вірогідніша колективна власність, зокрема на землю. Однак це лише загальна схема, характерна переважно для Європи (зі Сходу на Захід). Досвід Китаю показує, що зростання кількості населення (до соціалістичної революції) призводило до подрібнення земельних ділянок. Все це свідчить на користь того, що соціоприродні чинники не є визначальними для суспільних процесів. Отже, аналізуючи проблему соціального розвитку у його зв'язку з економічною діяльністю людей, слід відмовитися від ряду досить поширених серед суспільствознавців стереотипів і забобонів. Виробництво не є рушійною силою історичного процесу. Розв'язання суперечностей між продуктивними силами і виробничими відносинами не є двигуном розвитку навіть самого виробництва. Воно відчуває на собі вплив значно більшого кола чинників, у т. ч. політичних, культурно-ідеологічних, побутово-психологічних. Обираючи лише один чинник як вирішальний, ми суттєво спрощуємо дійсний процес.

Термін «культура» (лат. *culture* – «обробіток», «обробляти») – сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом його історії; історично набутий набір правил всередині соціуму для його збереження та гармонізації [1]. Культура втілюється у продуктах матеріальної і духовної праці, системі соціальних норм і цінностей, закладах і установах по їх втіленню, сукупності відносин людини до природи, а також людей між собою і до самих себе [2, с. 19-20].

Людина є продуктом природи. Але вона винаходить відповідні засоби обробки своєї власної природи. Це соціалізація, навчання і виховання. Міра перетворення природи в культурну завжди виступала важливим критерієм самоусвідомлення і самооцінки людини. У вихованості стародавні греки вбачали свою основну відмінність від оточуючих їх варварів. Починаючи із Середньовіччя, в Європі культура стала синонімом особистої досконалості.

У сучасному, розвиненому суспільстві значні маси людей охоплюються соціальною мобільністю. Вони змушені періодично змінювати свій культурний профіль. Отже, вважається, що маргінальна особа є досить поширеним явищем, особливо щодо «середнього» класу, де ці процеси найбільш інтенсивні.

Без регулятивної і контрольної функції культури існування суспільства неможливе. Якби поведінка людини не контролювалася б організованою системою символів, то замість соціальної організації був би соціальний хаос. На наш погляд, розуміння культури виключно як системи заборони і придушення вроджених імпульсів схематичне. Культуру швидше можна розглядати як свого роду компроміс між власне природою і власне суспільством. Вона визначає рамки можливого і припустимого. У цих межах природний енергетизм людської тілесності набуває соціально сприйнятливої форми, що зовсім не означає повне його заперечення; він втрачає саме свій руйнівний аспект. З метою виживання суспільства культура накладає обмеження на агресивні інстинкти чи інші деструктивні схильності людини, хоч джерела останніх ще не зовсім точно встановлені [2, с. 20-21].

У процесі розвитку освіти належить особлива роль. У сучасних умовах вона є системою засвоєння культури. На ранніх стадіях історичної еволюції культура була самодостатньою. Народна (фольклорна) культура одночасно формується і засвоюється. Така культура із покоління в покоління тиражує усталені взірці, символи і цінності. У сучасних умовах культура розгалужена, інформативна, структурована, професійна. Її не можна засвоїти безпосередньо у колективно організованих формах дозвілля. У ході еволюції була сформована ціла мережа культурно-освітніх закладів: школи, театри, кінотеатри, засоби масової інформації (преса, радіо, телебачення), заклади агітації і пропаганди, просвітницькі установи, церква, музеї і т. д. Вищого культурно-освітнього рівня досягло побутове спілкування і повсякденне життя в цілому. Культура та освіта, будучи ресурсами розвитку, орієнтують на критичний підхід, перманентну переоцінку цінностей, діяльності та стосунків.

Всі перераховані вище фактори сприяють розвитку соціальної інфраструктури держави, яка перебуває у тісному зв'язку з виробничою сферою. Розглянемо особливості та закономірності функціонування і розвитку інфраструктури регіону [3]. Отже, оскільки інфраструктура є зовнішньою умовою функціонування виробничого, соціального, фінансового комплексів в регіоні, проблеми її розвитку значною мірою належать до компетенції органів державного і регіонального управління. Навіть у країнах з найбільш ліберальною ринковою економікою розвиток інфраструктури здійснюється з максимальним втручанням держави. До того ж, елементи інфраструктури розподілені по території держави повсюдно, у всіх регіонах, але з різним ступенем щільності. Прийнято вважати, що рівень розвитку інфраструктури визначає загальний рівень соціально-економічного розвитку тієї чи іншої території.

Крім того, інфраструктура, як частина виробничої системи, має яскраво виражений регіональний характер. Її елементи прив'язані до території конкретного регіону. Отже, проблеми забезпечення розвитку елементів інфраструктури належать більшою мірою до компетенції регіональних органів влади. Розвиток елементів інфраструктури, що забезпечують міжрегіональні матеріальні, інформаційні потоки належить до спільної компетенції федеральних і регіональних органів влади і управління.

Оскільки, як зазначалося вище, інфраструктура є зовнішньою умовою функціонування виробничих, соціальних комплексів регіону, рівень її розвитку повинен відповідати загальному рівню соціально-економічного розвитку регіону. Відставання у рівні розвитку інфраструктури призводить до того, що виробнича, соціальна, фінансова сфера регіону буде розвиватися в неефективних умовах. Матеріальні, інформаційні, фінансові потоки в цьому випадку будуть ускладнені.

Нарешті, стимулювання державними і регіональними органами управління випереджаючого розвитку інфраструктури є ефективним методом непрямого впливу держави на розвиток економіки в цілому. У цілому можна відзначити, що соціальна інфраструктура є індикатором розвитку регіону [4, с. 11], визначаючи його потенціал до проведення адекватної соціальної політики і реалізації соціальних послуг населенню. У сформованих економічних умовах можна позначити, актуальність не тільки формування соціальної інфраструктури, але й підтримки стану та реконструкції наявних об'єктів, питання кадрового забезпечення, але і розробки та реалізації, актуальних для населення соціальних послуг у необхідній кількості та якості, їх доступності та відповідності запитам споживачів.

Вихід з нинішнього кризового стану українського суспільства та перехід до громадянського суспільства ще більш підсилює роль соціальної інфраструктури в громадському прогресі. У випадку скасування рішення тих питань, вирішення яких найбільшою мірою сприяє поліпшенню якісних умов життя і діяльності громадян. І тут пріоритетна роль соціальної інфраструктури визначається тим, що вона сприяє відтворенню головної продуктивної сили суспільства – людини, її духовному і фізичному розвитку. Інтелектуалізація діяльності та зростання наукоємності виробництва, що відбувається в світі, ще більше актуалізують зростання ролі людського фактора. Розвиток соціальної інфраструктури типу розселення міста багато в чому визначає підвищення життєвого рівня народів, формування нової людини, поліпшення навколишнього середовища, а також сприяє підвищенню освіти, професійної кваліфікації, культури, фізичного здоров'я і психічної стійкості особистості, особливо необхідних в умовах високодинамічних темпів виробництва та життя.

Високорозвинена соціальна інфраструктура є необхідною передумовою, рушійним фактором покращення рівня життя населення, піднесення соціально-економічного розвитку та створення соціально спрямованої економіки. В умовах ринкових перетворень перед наукою та економікою держави стоять задачі пошуку конкретних шляхів і засобів підвищення ефективності суспільного виробництва, розробки варіантів економічного розвитку, що дозволяють з якнайменшими витратами добитися ефективного рішення соціально-економічних задач.

Аналіз питань стану соціальної інфраструктури в Україні показав наявність складних проблем, до числа яких належать істотне відставання розвитку матеріально-технічної бази інфраструктури, непропорційний розвиток окремих галузей інфраструктури, надмірна диференціація рівнів розвитку об'єктів інфраструктури [5; 6]. Незадовільний розвиток соціальної інфраструктури є наслідком як об'єктивної обмеженості ресурсів, що впливають на

її розвиток, так і результатом певних прорахунків в управлінні її розвитком. Слід зазначити, що об'єктивні реалії України вимагають серйозних змін в системі існуючих поглядів на соціальну інфраструктуру.

Підвищення ефективності промислового виробництва – не єдина мета розвитку галузей соціальної інфраструктури, при цьому розв'язуються і важливі соціальні задачі. Так, плануючи розвиток соціальної інфраструктури, повинно прагнути оптимального поєднання інтересів виробництва і працівників з погляду забезпечення останніх послугами соціальної інфраструктури. Дія галузей соціальної інфраструктури на ефективність промислового виробництва здійснюється вдосконаленням процесу відтворення трудових ресурсів за такими напрямками, як зниження втрат сукупного робочого часу і підвищення продуктивності праці [7].

Найважливішою проблемою вивчення впливу галузей соціальної інфраструктури на ефективність вітчизняного виробництва є взаємозв'язок дії цих галузей на підвищення продуктивності праці працівників промислових підприємств. Подальший розвиток і вдосконалення галузей соціальної інфраструктури є найважливішою умовою нарощування економічного і соціального потенціалу суспільства.

Висновки. Таким чином, соціальна інфраструктура має відповідати новим підвищеним вимогам, щоб забезпечити гідні умови життєдіяльності людей в регіонах держави. Діючи інфраструктура багатьох міст та регіонів часом недостатньо ефективно адаптується до мінливих зовнішніх умов і гальмує розвиток у цілому.

Подолання структурних деформацій та активізація розвитку соціальної інфраструктури можливі лише за умови максимальної мобілізації внутрішніх ресурсів країни, підвищення ефективності і конкурентоспроможності виробництва, зростання трудової, творчої та підприємницької ініціативи громадян.

Досягнення стабільного соціально-економічного розвитку потребує реалізації комбінованої моделі економічного зростання як з внутрішньою, так і зовнішньою спрямованістю (за умови випереджаючого зростання внутрішнього споживання). В Україні є всі об'єктивні умови для розв'язання цієї проблеми, оскільки здійснюється реформування економіки, результатом якого має бути створення соціально орієнтованої ринкової моделі господарювання. Внутрішній ринок є складовою частиною економіки і повинен забезпечувати потреби суб'єктів господарювання всередині країни.

Список використаних джерел

1. Вільна енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>
2. Розміщення продуктивних сил: навчальний посібник [текст] / За ред. В. В. Ковалевського та О. Л. Михайлюк. – К.: Либідь, 2001. – С. 19-32.
3. Державне регулювання розвитку соціальної інфраструктури населених пунктів України: навчальний посібник [текст]. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 112 с.
4. Артемова О. В. Оценка уровня развития инфраструктуры в сфере образования (на примере Челябинской области) [текст] / О. В. Артемова, Н. М. Логачева // Вестник Южно-Уральского государственного университета. – Серия: Экономика и менеджмент. – 2011. – № 21 (238). – С. 11-14.
5. Шпильова Ю. Б. Основні напрями розвитку і розміщення соціальної інфраструктури в умовах транзитивної економіки: монографія [текст] / Ю. Б. Шпильова. – Київ, 2006. – 211 с.
6. Салівончик О. М. Розвиток соціальної інфраструктури регіону [текст] / О. М. Салівончик // Зб. наук. пр. «Економічні науки». – Серія «Регіональна економіка». – Випуск 7(27). – Ч. 4. – Луцьк: ЛНТУ, 2011. – С. 369-378.
7. Ващенко Н. П. Участь України та Угорщини в європейських науково-технічних програмах і проектах [текст] / Н.П. Ващенко // Вісн. КНТЕУ. – 2007. – № 2. – С.11-16.

УДК:351+26

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОГЛЯДНИХ ПРІОРИТЕТІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

ОНИЩУК С. В.,
к. держ. упр., доц., здобувач кафедри
парламентаризму та політичного
менеджменту НАДУ при
Президентіві України

В науковій статті розкривається роль та місце християнських цінностей у системі світоглядних орієнтирів сучасних українців. Наводяться результати соціологічних досліджень щодо вимірювання релігійності населення, рівня довіри громадян до церкви та місця релігії у системі життєвих цінностей українських громадян.

Ключові слова: церква; держава; християнські цінності; суспільство; релігія.

В научной статье раскрывается роль и место христианских ценностей в системе мировоззренческих ориентиров современных украинцев. Приводятся результаты социологических исследований по измерению религиозности населения, уровня доверия граждан к церкви и места религии в системе жизненных ценностей украинских граждан.

Ключевые слова: церковь, государства; христианские ценности; общество; религия.

It is researched in the given article the role and the place of orthodox values in the worldview system of the modern Ukrainians. It is presented the results of the sociological research as to the level of religious loyalty of population, the level of trust to the church and the place of religion in the system of values of the citizens of Ukraine.

Keywords: church; state; orthodox Christian values; society; religion.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На важливості християнських цінностей як запоруки національної, культурної тощо ідентифікації соціуму, саморегуляції і навіть його виживання як єдиного цілого наголошує більшість провідних фахівців з аксіології. Так, за твердженням американського соціолога Т. Парсонса, «цінності є найвищими принципами, які виробляє будь-яка соціальна система для збереження своєї єдності й цілісності, забезпечення саморегуляції і консенсусу і в різних підсистемах, і в системі загалом» [1, с. 30]. На думку Е. Дюркгайма, суспільство виступає творцем і сховищем усіх цінностей, «причому кожне суспільство має набір різних, інколи абсолютно протилежних ціннісних уявлень, і лише одна визначена аксіологічна модель утворює конкретний тип соціальних відносин того чи іншого суспільства. Така модель відображає цілі й спрямованість суспільного поступу, утворює його внутрішню основу» [2, с. 19]. Подібна домінантна модель ціннісних (морально-етичних) орієнтацій укорінюється в інститутах, нормах, звичаях, традиціях певного суспільства і виступає засобом соціального регулювання життєдіяльності і окремої людини, і всього соціуму. Без сумніву, вона сприяє визначенню цілей і напрямів державного будівництва, адже цей процес скеровується людьми, які є або носіями домінантних у суспільстві духовних цінностей, або сповідують іншу систему цінностей і за допомогою державного механізму примусу здатні перетворити її на головну ціннісну модель соціуму.

Мета дослідження. Дослідження проблеми державно-церковних відносин в аксіологічному вимірі має не меншу актуальність і сьогодні. Зважаючи на те, що саме християнство і досі є основною релігією громадян поліконфесійної України, особливого значення набуває розкриття питання ролі та місця християнських цінностей у системі світоглядних орієнтирів сучасних українців.

Виклад основного матеріалу. Словосполучення «християнські цінності» з'явилося порівняно недавно – у ХХ ст., коли в західній філософії сформувалася теорія цінностей, що отримала назву аксіологія. Ціннісні настанови, вироблені певною релігійною течією, в релігієзнавстві заведено називати релігійними цінностями. Зокрема, у вітчизняному релігієзнавстві такі цінності розглядають як сукупність ідей, норм поведінки, дій, за допомогою яких відбувається задоволення духовних потреб вірянина [3, с. 376]. Важливо наголосити, що релігійні цінності в контексті більшості віровчень, тим паче християнського, сприймаються їх носіями як такі, що дані самим Богом або через його пророків. Тим самим усі ідеали, імперативи та еталони людської поведінки (мораль), надані в заповідях та повчаннях, обов'язки, яких варто дотримуватись особистості, на відміну від світських моральних кодексів, наділяються сакральним значенням у людській свідомості. Отже, «моральне (аморальне) життя в релігійній свідомості має принципово інші наслідки, ніж у нерелігійній: не тільки моральне схвалення (осуд), але й фундаментальні для християнина спасіння або гибель душі» [4]. Цим пояснюється феномен консервативності, незмінності у своїй основі релігійних постулатів та моралі християнства протягом понад двох тисячоліть. Постає запитання: що ж є цінністю християнського віровчення як аксіологічної системи, на основі якої ґрунтується світоглядний вплив церкви на життя суспільства?

Треба відзначити, що в християнській аксіології не існує однозначного підходу до визначення структури таких цінностей. Щоправда, у теологічній і філософській літературі визнається пріоритет християнських цінностей над іншими [5, с. 214]. Не заглиблюючись в питання наявних підходів у сучасній аксіології щодо структури ціннісної системи християнства, вважаємо за доцільне розглянути класифікацію християнських цінностей, яку запропонувала вітчизняна дослідниця Г. Пирог. Її підхід ґрунтується на базі прийнятої в сучасному релігієзнавстві класифікації розподілу цінностей на «цінності-цілі» і «цінності-засоби», яку свого часу розробив Н. Рокіч при вивченні соціально-психологічних явищ [6]. Класифікація Г. Пирог дозволяє представити релігійні цінності християнства у вигляді ієрархічної ціннісної системи, досить зручної для виявлення і характеристики основних складників християнської аксіології. Класифікація християнських цінностей за ієрархічним принципом також стане в нагоді для характеристики рівня релігійності сучасного українського суспільства, оскільки в численних соціологічних дослідженнях основним його маркером виступає ставлення громадськості до ключових цінностей християнського віровчення. Типові для соціопитувань питання, на зразок «чи вірити ви в Бога?», «чи вірити в потойбічне життя?», «як часто відвідуєте церкву (берете участь у літургіях)?», «чи читаєте Біблію?», «скільки знаєте молитов?» тощо, слугують індикаторами для виявлення того, які цінності є домінантними у вірі сучасних українців і як їх сприймають віряни, а також ролі християнської аксіології у світоглядних пріоритетах українців загалом.

Дослідниця на основі біблійних текстів і праць християнських теологів структурує християнські цінності за чотирима рівнями. Перший рівень складає базові релігійні цінності християнства – Бог і Ісус Христос. Бог сприймається як абсолютне начало й абсолютний об'єкт аксіологічного відношення. Первинність Божественного початку лежить в основі уявлень про буття і мораль. Бог визнається як об'єктивно наявна ідеальна ціль усіх позитивних людських прагнень. Бог і Ісус Христос одночасно виступають у деякій значеннєвій єдності для християнина, але при цьому мають розбіжності в ціннісному аспекті. Якщо Бог розглядається як первинна надприродна сутність, то в образі Христа відбувається ідентифікація людини з Богом. Християнське вчення наголошує на людській природі Христа разом з надприродною, що надає особливої цінності його особистості й привабливості віровченню. У цьому розумінні християнство, як справедливо зазначає науковець, не тільки теоцентричне, але й антропоцентричне, оскільки в особистості Христа людина усвідомлює саму себе [6, с. 24].

Другий рівень утворюють так звані цінності-цілі – те, до чого прагне вірна людина. До них можна віднести Царство Небесне, безсмертя душі тощо. Фактично ці християнські поняття визначають сенс життя людини. У християнстві сенс існування людини виводиться з кінцевої мети її існування, котра полягає в необхідності упродовж усього життя готуватися до духовного злиття з Богом після смерті [7, с. 16]. Із цього посилення будується етичне вчення про діяльність людини як наслідування божественного плану, що дозволяє душі досягнути блаженства потойбічного злиття з буттям Бога як останньої цілі існування [6, с. 24].

Третю групу християнських цінностей можна вважати найбільшою, адже вона охоплює широке коло цінностей-засобів, за допомогою яких вірянин прагне до досягнення певної мети, насамперед – цінностей-цілей. До цього класу понять Г. Пирог відносить релігійну віру, церковні обряди й ритуали, Біблію, чесноти, які приписуються церквою тощо. Центральне місце серед них посідає віра – на цьому акцентує увагу більшість дослідників християнства. Зокрема, П. Тілліх інтерпретує євангельську віру як стан захопленості божественним Духом. «В ролі Духа, – пише П. Тілліх, – він є присутністю божественної сили в людській душі; в ролі святого Духа він є духом любові, справедливості та істини» [8, с. 179]. На думку П. Дуліна, християнська віра є «рухом до Абсолюту, прагнення відновити початкову єдність Богоподібної людини з Творцем, зустрітися з Ним, як спосіб подолання, загрози відносності, яка вічно тяжіє над суб'єктом, як шлях формування в людині того, чого не може відмінити смерть» [9, с. 11].

Як справедливо наголошують деякі дослідники, завдяки альтруїстичній етиці любові християнство стало одним з наймогутніших чинників гуманізації особистості та суспільства в історії [10, с. 100-101].

До найважливіших цінностей-засобів автор розглянутої класифікації аксіологічної системи християнства цілком слушно відносить і Біблію. Обряди й ритуали, що приписує церква, відвідування храму також, згідно із запропонованою класифікацією, входять до групи християнських цінностей-засобів. Значення ритуалу полягає в тому, що вірна людина встановлює зв'язок з групою, суспільством на основі загальних цінностей та їх спільного емоційного переживання, але головне для вірянина – встановлення зв'язку з божественним порядком. Ритуальні дії орієнтуються на релігійні символи, які визначають їх цінність і надають їм сенсу. Наприклад, лише в контексті євангельської розповіді про Таємну вечерю має сенс сам ритуал християнської євхаристії, причастя хлібом і вином [6, с. 26].

Четвертий рівень ціннісних понять християнства, згідно з Г. Пирог, охоплює цінності життя (цінності праці, шлюбу, природи тощо), яким релігія дає певну інтерпретацію. У наш час ставлення до цих цінностей найповніше розкрито в соціальних доктринах християнських церков.

Особливе положення в ціннісній ієрархії християнства займає людина. У християнстві сутність людини, її місце у світі, сенс її життя як центральні світоглядні питання тлумачаться на основі ідеї божественного творення людини і відзначені певними рисами: визначальний вплив надприродного на людину, «божественне одкровення», уявлення про посмертне існування душі, прокляття й порятунок тощо. Отже, основним принципом християнства є теоцентризм, що пояснює сутність людини актом божественного творіння, але водночас характерний й антропоцентризм, оскільки людина витлумачується як вінець божественного творіння [6, с. 27].

З часу хрещення Русі і до ХХ ст. християнські цінності виконували роль джерела духовності й моралі в українському суспільстві. Точніше роль центру, що формує мораль, духовність, характер та ідеї українського народу, відіграла упродовж тисячолітньої історії свого існування в Україні церква, яка й формувала суспільну етику на засадах християнства та пропонувала ідеальні моделі міжособових та суспільних відносин [11, с. 12]. У цей період хоч і відбувалися певні зміни, проте вони не істотно впливали на усталену систему ціннісних пріоритетів суспільства, релігійну за своїм характером. Значні зміни відбулися у ХХ ст.

Соціальні катаклізми ХХ ст. – дві світові війни, громадянська війна, панування радянської влади, що спряму спричинили динамічні й істотні зміни у світогляді української нації. Як наслідок, у сучасній Україні відбувається складна трансформація системи морально-етичних цінностей суспільства, що супроводжується кризою попередньої (радянської) системи духовних цінностей та пошуком нових загальноприйнятних світоглядних орієнтирів. Дослідники відзначають «гостро дискомфортну кризу самоідентифікації» сучасного українського соціуму [12, с. 57], породжену зламом попередньої системи цінностей. Варто зауважити, що такий стан речей властивий усім перехідним соціальним системам. Подібний морально-психологічний стан був характерний і для українського суспільства 20-30 років минулого століття, але значно посилений чинником Першої світової війни. Внаслідок останньої, як зазначають історики, серед народних мас значно активізувався психологічний синдром революційного соціального невротизму [13, с. 268], суть якого полягала в тому, що для поведінки суспільства стають характерними такі явища, як невірноваженість, підвищене збудження, агресивність, безвідповідальність, ірраціональність тощо.

Тоді в умовах руйнації попередніх моральних імперативів, які виконувала православна віра, а в політиці – монархічний лад, з'явився новий абсолютизм, яким стали вищі владні структури, насамперед, комуністична партія, котра сприймалася населенням не просто як політичний інструмент чи ідеологічна система, але як об'єкт віри і поклоніння [14, с. 114]. Своєю чергою, такі народні світоглядні архетипи, як пріоритет колективного над індивідуальним, ідея царя-покровителя тощо, що існували на рівні суспільної свідомості або підсвідомого внаслідок продуманої й цілеспрямованої ідеологічної обробки населення та гонінь на церкву, порівняно швидко трансформувались у цінності будівника комунізму.

Уся потужність засобів пропаганди, інститут середньої та вищої освіти були підпорядковані завданню розробки та впровадження нової аксіологічної системи, світської (атеїстичної) за своїм характером. Основні принципи радянської системи цінностей були сформульовані в моральному кодексі будівника комунізму (Програма КПРС). Найвищими вимогами комуністичної моралі кодекс декларував відданість справі комунізму, патріотизм, соціалістичний інтернаціоналізм, сумлінну працю на благо суспільства, усвідомлення громадянського обов'язку, нетерпимість до порушень суспільних норм. У міжособистісних взаєминах він орієнтував на колективізм, взаємодопомогу, у відносинах між народами – на дружбу, братерство, нетерпимість до національної і расової ворожнечі, інтернаціональну солідарність трудящих різних країн. Відповідно окреслював він і моральні риси будівника комунізму: чесність, правдивість, моральну чистоту, взаємоповагу тощо [15, с. 129].

Назвемо найпоширеніші причини масового звернення українців до релігії.

По-перше, це падіння довіри населення до держави, яка у свідомості людей, що прожили майже все своє життя в Радянському Союзі, асоціювалася з гарантом соціальної стабільності. Натомість соціально-економічні катаклізми 1990-х років спричинили глибоке майнове розшарування і нерівність у суспільстві, безробіття та інші негативні соціальні наслідки. На відміну від більшовицького режиму, який запропонував суспільству чіткий і зрозумілий шлях розвитку (нехай і утопічний), уряди пострадянських країн, зокрема України, не змогли представити і втілити переконливий проект національного розвитку, який згуртував би все суспільство. Замість цього держава за часів незалежності фактично самоусунулась із соціальної сфери життєдіяльності соціуму. Усе це закономірно викликало в людей пострадянських країн почуття страху, невизначеності, незахищеності перед майбутнім і призвело до невіри в державу як гаранта національної безпеки [16].

По-друге, варто відзначити реабілітацію церковно-релігійного життя, що відбулося наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. Завдяки руйнації радянської ідеології та падінню довіри до державних інститутів почав зростати соціальний статус традиційних церков та інших релігійних організацій. На сьогодні традиційні християнські церкви, зокрема конфесії Московського і Київського патріархату та греко-католицька церква, мають найбільшу довіру населення серед решти соціальних та інших суспільних інститутів. Наприклад, згідно з багаторічним соціологічним моніторингом «Українське суспільство 1992-2010», здійснюваного Інститутом соціології НАН України, рівень довіри до церкви зріс з 35,6 % у 1992 році (цей показник складено з відповідей «переважно довіряю» і «цілком довіряю») до 56,3 % у 2010-му [17, с. 510]. Цю тенденцію підтверджує й дослідження Центру Разумкова: за результатами дослідження 2010 року, довіру до церкви засвідчили 72,5 % опитаних (для порівняння 2000 року цьому соціальному інституту довіряли 63,1 % респондентів) [18, с. 48]. У 2013 році довіру до церкви висловило 64 % опитаних [19, с. 24]. Похибку в показниках обох соціологічних служб можна пояснити різною методологією дослідження.

Сюди також варто віднести тенденцію до зміцнення взаємин держави і релігійних організацій. Особливо варто наголосити на діяльності Всеукраїнської Ради Церков та релігійних організацій, зустрічах Президентів України з релігійними діячами. Важливо відзначити медіатизацію релігійного життя. Сучасні ЗМІ доносять до населення величезну кількість різноманітної інформації про діяльність релігійних організацій. Зміна умов функціонування релігії, що покликана до життя процесами модернізації суспільства, приводить до того, що релігійні дискурси все частіше презентуються через медійне поле, релігійна ідентичність конструюється в рамках тієї або іншої форми медіатизації релігії, а релігійні структури, через їх включеність у безперервні комунікаційні потоки, виявляються відкритими [22].

Цих та інших чинників цілком достатньо, щоб значна частина людей в Україні ідентифікувала себе як віруючі. На сьогодні відповідно до соціологічних досліджень переважна частина населення самоідентифікує себе з християнською релігійністю (за результатами опитування Центру Разумкова, проведеного 2013 року, такими є 86 % населення). При цьому 71 % опитаних ідентифікує себе з православ'ям; близько 6 % – з греко-католицизмом; 9 % опитаних вважають себе «просто християнами» [19, с. 18].

Повертаючись до питання місця християнської аксіології в ціннісних пріоритетах сучасного українського суспільства, потрібно відзначити, що попри високий рівень маніфестованої релігійності, релігія, згідно із соціопитуваннями, не посідає перших позицій у системі життєвих цінностей українських громадян. У їх загальному переліку вона – на одному з останніх місць: 2000 рік – 17-те місце з 19 запропонованих аспектів життя, 2005 рік та 2010 рік – 16-те місце з 19 перелічених аспектів. Важливість релігії поступається таким цінностям, як здоров'я, взаємини із сім'єю, рівень добробуту, можливість отримувати те, що заробив своєю працею, мир, спокій в країні, рівність прав і можливостей, дружба, внутрішня гармонія, самореалізація, самоствердження, законслухняність, цікава робота тощо [18, с. 42].

Важливим непрямим індикатором місця християнських цінностей як аксіологічної системи загалом у світоглядних пріоритетах сучасних українців варто вважати ієрархію необхідних для людини якостей, які слід виховувати в дітей в сім'ї. Тут потрібно зробити дві ремарки.

По-перше, значення сім'ї як ключового інституту соціалізації дитини значно зросло за останні два десятиліття на тлі занепаду дидактичної складової компоненти в середній освіті та відсутності загальнонаціональної ідеології. Відповідно, більшість суспільних цінностей дитина засвоює в родині. Це стосується і релігійних цінностей за умов відокремлення церкви від освіти в сучасній Україні.

По-друге, у соціологічних дослідженнях зазвичай вимірюється рівень релігійності населення. Проте діапазон можливих смислових наповнень цього поняття лежить між уявленням про релігійність як глибоко психічно вкорінене переживання світу як створеного Богом та сповненого постійної Божої присутності, до поверхових форм релігійності, що має лише обрядовий характер, тобто яка проявляється у вигляді певної поведінки – виконання релігійних практик. Водночас треба погодитись з тим, що про релігійність маємо говорити як про поєднання свідомості та поведінкових виявів [20, с. 431]. Проблема полягає в тому, що вкладають у «релігійність» ті або інші соціологічні служби? У наведеному нижче соціопитуванні йдеться про релігійне виховання, що, очевидно, передбачає розуміння релігійності в розширеній інтерпретації.

За результатами дослідження Центру Разумкова, релігійність посідає одну з останніх позицій в переліку важливих якостей, які варто виховувати в дітей у сім'ї. Упродовж 2000-2013 років релігійність постійно посідає лише дев'яту-десяту позиції: 2013 року – дев'яту (17 %). Перші три позиції посідають: працелюбність (78 %), відповідальність (68 %) та толерантність і повага до інших (59 %). Примітно також, що серед вірян лише 21 % відзначив релігійність як найважливішу якість, яку треба виховувати в сім'ї [19, с. 18].

Цих даних цілком достатньо для висновків, що українське суспільство, попри масове звернення до релігії, на рівні ціннісних пріоритетів досі є типово секуляризованим соціумом, в якому на перших позиціях перебувають цінності та людські якості, що необхідні індивідам для комфортного і безпечного співіснування в його межах. Як справедливо наголошує А. Колодний, секуляризація, поряд з іншим, призводить до втрати релігією «ролі морального імперативу: релігійні моральні приписи постають не як норми, що обов'язкові для дотримання, а як об'єкт бажань/небажань вірних» [21, с. 22]. За таких умов релігійність в українському суспільстві часто має декларативний характер. Адже значна частина вірних, навіть більшість, не знає онтології, есхатології, еклезіології свого християнського напрямку, а відмінності в догматичній, канонічній та обрядовій частині між різними християнськими напрямами не є для них вагомими елементами релігійної свідомості. Кількість же людей, які повністю поділяють віровчення, і таких, які повністю виконують релігійні практики (здійснення молитви, участь у богослужінні, причастя, сповідь), взагалі мізерна [22].

Водночас виникає запитання: як сучасне суспільство, особливо віруючі, інтерпретують основні складники – рівні аксіологічної системи християнства, згідно з розглянутою вище класифікацією християнських цінностей?

Передовсім відзначимо, що більшість християн-віруючих в Україні вірить у Бога. Зокрема, тверду впевненість в існування Бога, згідно з опитуванням, яке проводив Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) та опрацював Інститут соціології НАН України в рамках участі України в Міжнародному соціальному проекті (ISSP) 2008 року, задекларувало 52 % респондентів-християн. Разом з тим відносно велика частка опитаних дотримується менш однозначних думок. Так, 11 % з них вибрали твердження про Бога як певну Вищу Силу, 13 % – періодично вагаються між вірою і невірою, а майже кожен п'ятий (19 %) іноді має сумніви щодо існування Бога [23, с. 28]. За даними опитування Центру Разумкова, однозначну відповідь «так» дали 72 % віруючих, ще 25 % – відповіли «скоріше так» [20, с. 43].

Стосовно сприйняття основних цінностей-цілей християнської аксіології, тобто прагнення християнина досягти Царства Небесного та віри в безсмертя душі, то з'ясувалося (за результатами опитування за програмою ISSP), що 31 % респондентів-християн заперечували існування життя після смерті (15 % висловили повну невіру і 16 % скоріше схилилися до такої невіри). Вірять у це (безумовно та скоріше) лише 42,5 % християн [24, с. 38]. Приблизно такий же показник тих, хто не вірить у цей постулат християнської віри, зафіксовано в соціопитуванні Центру Разумкова за 2010 рік: 27 % громадян, які відносять себе до вірян, засвідчили відсутність такої віри повністю (10 %) або «скоріше ні» (16%). Щоправда, у життя після смерті, за цим опитуванням, вірять беззастережно 36 % з-поміж вірян, ще 25 % так само вибрали відповідь «скоріше так» [18, с. 43]. Попри очевидну відмінність у підходах до опитування між цими двома дослідженнями, обидва показують, що третина вірних, з них більшість християн, відкидають цей ключовий елемент християнської системи цінностей. Цілком логічно припустити, що ця категорія «християн» також заперечує віру в безсмертя душі.

Особливий науковий інтерес викликає ставлення сучасних українських вірян до широкого спектру цінностей-засобів християнства, принаймні до тих, що потрапили в поле зору соціологічних досліджень. У зв'язку із цим привертає увагу ставлення сучасних вірян-християн до такої цінності християнського життя, як любов до ближнього, що в повсякденні справді релігійної людини виявляється в милосерді, готовності допомогти тим, хто цього потребує. Висновки соціопитування, проведеного на дослідницькій базі Інституту соціології НАН України, свідчать, що більшість сучасних вірних, як і більшість «нерелігійних», у глибині душі не люблять обтяжувати себе заради того, щоб допомогти іншим: про це заявило 56% опитаних [20, с. 438].

Наведені вище показники свідчать про мінімізацію цінності релігійних практик для значної частини сучасних християн і, як наслідок, зростання значення особистісного (автономного) релігійного досвіду. Такий тип вірян зазвичай не повністю відтворює необхідні вимоги культового характеру і не завжди бере участь в обрядовій сфері. Панівний сьогодні світоглядний плюралізм, що виступає неодмінною ознакою життєвого простору сучасної людини, надає їй значно більші можливості вільного вибору порівняно із ситуацією домінування традиційних та ритуальних моделей поведінки, формує «простір релігійних пропозицій» для людей, які шукають свій шлях до Бога [25, с. 12-13].

Як слушно зауважує з цього приводу А. Колодний, «нині типовим стає віруючий, в структурі релігійності якого домінують не догми чи обряди, а суб'єктивне самовідчуття своєї причетності до Всевишнього, проникнуте певним моральним стоїцизмом, переживанням екзистенційної ситуації. Свої прагнення до суверенітету, подолання залежності від зовнішнього світу вона компенсує у своїх уявленнях про гаранта цієї незалежності – Бога, доступ до котрого можна отримати через пізнання самого себе» [26, с. 22].

Висновки. Результати наявних соціологічних досліджень дозволяють зробити ще один важливий висновок, що церква як релігійний інститут не сприймається значною частиною християн як найвпливовіший носій та інтерпретатор змісту християнських цінностей. Неінституалізований, «позацерковний» релігійний досвід такої категорії віруючих зумовлює особистісну інтерпретацію релігійних цінностей та викликає до життя відомий релігійний синкретизм, в якому можуть поєднуватися елементи і християнської аксіології, й інших релігійних та світоглядних учень (тут достатньо буде згадати віру досить значної кількості християн, зокрема прихожан найвпливовіших в Україні церков, у реінкарнацію (23 %), нірвану (13 %), у надприродне й можливості померлих (38 %) тощо. Це свідчить, що рівень їх релігійного впливу на сучасне українське суспільство, у контексті трансляції вірним традиційних морально-етичних цінностей християнства, можна оцінити як незначний.

Звичайно, існує градація релігійного авторитету церкви залежно від конфесії, регіону, вікових груп населення тощо. Наприклад, зазначені вище соціологічні дослідження одностайні в тому, що прихожани УГКЦ, більшість з яких проживає в західних областях України, найбільше з усіх українських християн дотримуються канонів церкви і догматів віри, відповідно, найбільше демонструють впевненість у необхідності релігійної визначеності. Проте ці спостереження не здатні заперечити загальну тенденцію зниження світоглядного впливу церкви, що є прямо пропорційним іншій тенденції – втраті релігією колишнього впливу. Остання, ставши в сучасному секуляризованому суспільстві приватною справою індивіда, ґрунтуючись на цінностях надособистісного характеру (оскільки вони завжди підпорядковують людину вищій меті – злиттю з Абсолютом та підготовці до цього), розмивається в цілому субстраті ціннісних орієнтирів українського соціуму, в якому поєднуються і пострадянські цінності, і аксіологічні впливи західної культури, насамперед, ліберальні та споживацькі цінності.

За таких обставин, традиційні цінності християнства, основним носієм яких в Україні є православні та греко-католицька церкви, безумовно, не можуть слугувати світоглядним орієнтиром українського суспільства, зокрема, на переконання більшості дослідників, внаслідок елементарної непристосованості християнського вчення до умов життя людей сучасного соціуму. Відповідно, на церкву лягає обов'язок адаптувати свою діяльність до сучасних реалій життя. І можна стверджувати, що певні кроки в цьому напрямі вже зроблено.

Список використаних джерел

1. Парсонс Т. Общетеоретические проблемы социологии / Т. Парсонс // Социология сегодня: проблемы и перспективы / Под ред. Р. К. Мертон, Л. Брума, Л. С. Котрелла. – М.: Прогресс, 1965. – С. 25-67.
2. Дюркгейм Э. Ценностные и «реальные» суждения / Э. Дюркгейм // Социологические исследования. – 1991. – № 2. – С. 17-26.
3. Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодний, Б. Лобовик. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
4. Небожук Р. А. Державна політика щодо релігії та церкви: порівняльний аналіз українського і російського досвіду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 25.00.01 / Р. А. Небожук; Нац. акад. держ. управл. при Президентів України. – К.: [б. в.], 2010. – 22 с.
5. Шелер М. Ресентимент в структуре моралей / М. Шелер; пер.с нем. А. Н. Малинкин. – С-Пб.: Наука: Университетская книга, 1999. – 232 с.
6. Пирог Г. В. Особливості системи християнських цінностей / Г. В. Пирог // Українське релігієзнавство. – 2004. – № 29. – С. 21-29.
7. Пирог Г. В. Ціннісна природа релігії (аксіологічний аналіз християнства): автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.11 / Г. В. Пирог; Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 2005. – 18 с.
8. Тиллих П. Избранное. Теология культуры / П. Тиллих. – М.: Юрист, 1995. – 480 с.
9. Дулін П. Г. Консолідуєча функція духовних цінностей у розвитку українського суспільства: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03 / П. Г. Дулін; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 36 с.
10. Москалець В. П. Духовні горизонти особистості: потенціал вершинної психології / В.П. Москалець // Психологія і суспільство. – 2011. – № 1. – С. 96-106.
11. Волинець О. О. Функціонування української греко-католицької церкви в контексті державно-церковних відносин: автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.11 / О. О. Волинець; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2003. – 20 с.
12. Вашкевич В. М. Модифікація світоглядних засад молоді у контексті цивілізаційного розвитку України / В. М. Вашкевич // Гілея (науковий вісник): зб. наук. праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2007. – Вип. 8. – С. 57-65.
13. Оболенский А. В. Человек и власть: перекрестки российской истории / А. В. Оболенский. – М.: Академкнига, 2002. – 416 с.
14. Киридон А. М. Держава – церква – суспільство: інверсна трансформація в Україні: монографія / А. М. Киридон. – Рівне: РІС КСУ, 2011. – 216 с.
15. Тофтул М. Г. Етика: навчальний посібник / М. Г. Тофтул. – К.: Академія, 2005. – 416 с.

16. Кублицкая Е. А. Религия в России – взгляд социолога [Электронный ресурс] / Е. А. Кублицкая // Центр религиоведческих исследований «РелигиоПолис». – Режим доступа: <http://www.religiopolis.org/religiovedenie/506-religija-v-rossii-vzgljad-sotsiologa.html> (23.01.2014). – Название с экрана.
17. Українське суспільство 1992-2010. Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2010. – 636 с.
18. Рівень і характер релігійності українського суспільства // Національна безпека і оборона. – 2011. – № 1/2 (119/120). – С. 37-61.
19. Релігійність українців: рівень, характер, ставлення до окремих аспектів церковно-релігійної ситуації і державно-конфесійних відносин (Результати загальнонаціонального соціологічного дослідження) // Національна безпека і оборона. – 2013. – № 1 (138). – С. 15-40.
20. Биков О. Особливості взаємовідносин держави і церкви на сучасному етапі суспільного розвитку / О. Биков // Вибори та демократія. – 2011. – № 4 (30). – С. 30-34.
21. Колодний А. М. Релігійне сьогодення України: роздуми, оцінки і прогнози: тематич. зб. вибр. ст. і тез / А. Колодний; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України, Україн. асоц. релігієзнавців. – К.: [б. в.], 2009. – 450 с.
22. Гаврілова Н. Масова християнськість українців у її виявах і перспективі [Електронний ресурс] / Н. Гаврілова // Українське релігієзнавство. – 2012. – № 61. – С. 153-161. – Режим доступу: http://uars.info/wp-content/uploads/2012/12/2012_61.pdf (23.01.2014). – Назва з екрана.
23. Павлов А. С. Курс церковного права / А. С. Павлов. – С-Пб.: Лань, 2002. – 384 с.
24. Паращевін М. Релігія та релігійність в Україні / М. Паращевін; за ред. С. Макеєва. – К.: Ін-т політики, Ін-т соціології НАН України, 2009. – 68 с.
25. Борисова Ю. В. Традиціоналістські та модерністські цінності в структурі молодіжної ціннісної свідомості: соціологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. соціол.: 22.00.01 / Ю. В. Борисова; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2001. – 20 с.
26. Академічне релігієзнавство / [За наук. ред. проф. А. Колодного]. – К.: Світ Знань, 2000. – 862 с.

УДК 354:339.9: 330.35

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ УКРАЇНИ

ПИВОВАРОВ К. В.,
к. держ. упр., докторант Академії
муніципального управління

Вивчення співвідношення міжнародної стандартизації із концепціями сталого розвитку та корпоративної соціальної відповідальності дало змогу запропонувати модель механізму адаптації вимог міжнародних стандартів корпоративної соціальної відповідальності для застосування в органах державного контролю України, яка складається з таких чотирьох елементів: міжнародні стандарти корпоративної соціальної відповідальності; національне законодавство; національні практики корпоративної соціальної відповідальності; стандартизовані практики корпоративної соціальної відповідальності.

Ключові слова: принципи корпоративної соціальної відповідальності; органи державного контролю; міжнародні стандарти.

Изучение соотношения международной стандартизации с концепциями устойчивого развития и корпоративной социальной ответственности позволило предложить модель механизма адаптации требований международных

стандартів корпоративної соціальної відповідальності для застосування в органах державного контролю України, яка складається з наступних чотирьох елементів: міжнародні стандарти корпоративної соціальної відповідальності; національне законодавство; національні практики корпоративної соціальної відповідальності; стандартизовані практики корпоративної соціальної відповідальності.

Ключевые слова: *принципы корпоративной социальной ответственности; органы государственного контроля; международные стандарты.*

The study of the relationship between international standardization of concepts of sustainable development and corporate social responsibility has allowed to propose a model of the mechanism of adaptation of international standards of corporate social responsibility for the use in state control of Ukraine, which consists of the following four elements: international standards of corporate social responsibility, national legislation, national practice CSR standardized practice of corporate social responsibility.

Keywords: *the principles of corporate social responsibility; government control; international standards.*

Постановка проблеми. Функція контролю в державному управлінні України є гіпертрофованою і такою, що не реалізується системно. Розгалужена система органів державного контролю та нагляду має дуже низьку результативність і не сприяє забезпеченню сталого розвитку нашої держави. Світові тенденції забезпечення якості контрольної діяльності держави – це гармонізація інтересів усіх зацікавлених сторін, гуманізація, застосування ризик-орієнтованого підходу, перехід до застосування механізмів самооцінювання, самокорегування, самовдосконалення. В Україні, навпаки, органи виконавчої влади, що здійснюють державний контроль, мають досить великий вплив на діяльність інших організацій, широкі «карні» повноваження й до сьогодні не розглядають свою діяльність як діяльність з надання послуг, тому для прискорення процесів євроінтеграції, першочерговими мають бути зміни саме в діяльності органів державного контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях Р. Бранда, М. Вінтар, В. Долечека, Г. Канджи, С. Коена, Т. Конті, В. Лапідуса, А. Ліпенцева, Д. Лесечко, В. Лобанова, Е. Льофлер, В. Маслова, О. Оболенського, П. Прокопа, Дж. Роуз, С. Серьогіна, В. Сороко, Р. Стоуна, К. Хаксевера, І. Хожило, О. Чемериса, О. Черниш розглянуті проблеми поліпшення якості надання публічних послуг. Зокрема, у працях П. Калити, Т. Калити, М. Лахижи, Т. Мотренка, О. Никитюка, В. Новикова, Т. Пахомової, В. Полтавець, Ю. Шарова порушено питання щодо необхідності розробки на базі кращих світових досягнень вітчизняних підходів до управління на основі якості в організаціях, що надають державні послуги в Україні.

Незважаючи на значний науковий та практичний інтерес до окресленої предметної галузі, системних досліджень механізмів реалізації функції державного контролю в Україні як публічної послуги, поліпшення якої уможливується завдяки впровадженню в органах державного контролю сучасних моделей якості діяльності, та розробки науково обґрунтованих підходів до вирішення наявних проблем ще не проводилось.

Мета. Вивчити співвідношення міжнародної стандартизації із концепціями сталого розвитку та корпоративної соціальної відповідальності; запропонувати модель механізму адаптації вимог міжнародних стандартів корпоративної соціальної відповідальності для застосування в органах державного контролю України.

Результати дослідження. Питанню корпоративної соціальної відповідальності (corporate social responsibility, CSR) приділяється все більше уваги. Постійно обговорюються проблеми соціально-відповідальної поведінки бізнесу, його ролі в соціально-економічному розвитку країни, можливості взаємодії із місцевою громадою, компанії готують соціальні звіти, займаються соціальним інвестуванням. Розроблені принципи і внутрішні стандарти соціально-відповідальної поведінки поступово інкорпуються в бізнес-стратегії європейських компаній та органів публічного адміністрування [1; 2; 3].

Оскільки зазначені ініціативи сприятимуть сталому розвитку та оновленню місій публічних інституцій у соціальному та політичному контексті життя у XXI ст., а також надаватимуть цим організаціям підґрунтя для відпрацювання нових цінностей як для самих себе, так і для суспільства, європейські установи активно до них приєднуються, інтегруючи їх

вимоги до власних систем управління [2]. Створення соціально відповідальних влади й бізнесу безпосередньо пов'язано із реалізацією концепції сталого розвитку [3]. Питанням стандартизації у сфері соціальної відповідальності, співвідношенню стандартів на системи управління із реалізацією концепції сталого розвитку приділено значну увагу у фахових виданнях з управління на основі якості [4].

Згодні з думкою авторів [4] щодо існування нагальної необхідності проведення ґрунтовних досліджень принципів управління, пов'язаних із соціальною відповідальністю та врахуванням інтересів майбутніх поколінь під час реалізації діяльності публічних інституцій, зокрема органів державного контролю. З огляду на це необхідно провести дослідження підходів щодо адаптації вимог міжнародних стандартів корпоративної соціальної відповідальності для застосування в органах державного контролю України.

Міжнародна організація зі стандартизації постійно опікується питаннями сталого розвитку. Сприяння сталому розвитку визначено у Глобальному баченні (Global Vision), що наведене у стратегічному плані ISO [5]. Спеціальна проблемна група сформулювала перелік стандартів, які прямо або опосередковано пов'язані зі складовими сталого розвитку. За проектом міжнародного стандарту ISO 26000, сталий розвиток – це розвиток, який задовольняє потреби сучасності, не ставлячи при цьому під загрозу можливість наступних поколінь задовольняти свої потреби [5]. Сталий розвиток передбачає інтегрування цілей високої якості життя, здоров'я та добробуту з соціальною справедливістю, забезпеченням здатності планети підтримувати життя у всьому його розмаїтті. Ці соціальні, економічні та екологічні цілі є взаємозалежними та такими, що взаємно підтримуються. Сталий розвиток може сприйматися як шлях до вираження ширших очікувань суспільства в цілому.

Той самий документ пропонує й визначення соціальної відповідальності як відповідальності організації за вплив своїх рішень та діяльності (а саме продукцію і послуги) на суспільство й навколишнє середовище, що реалізується через прозору й етичну поведінку, відповідає сталому розвитку та добробуту суспільства, враховує очікування зацікавлених сторін, поширена в усій організації і не суперечить відповідному законодавству й міжнародним нормам поведінки. Усе зазначене посилює вимоги до соціальної відповідальності вітчизняних органів публічного адміністрування, зокрема органів державного контролю.

Ураховуючи положення [3] щодо механізмів адаптації національного законодавства до міжнародного та рекомендації роботи щодо кількості елементів системної моделі, пропонуємо системну модель механізму адаптації вимог міжнародних стандартів корпоративної соціальної відповідальності для застосування в органах державного контролю України у вигляді системи з чотирьох елементів, де кожний є елементом іншої системи: міжнародні стандарти CSR (1); національне законодавство України (2); національні практики CSR (3); стандартизовані практики CSR (4).

Вимоги міжнародних стандартів CSR (1). На міжнародному рівні питань сталого розвитку та корпоративної соціальної відповідальності стосується так звана «вісімка глобальних ініціатив»: Глобальний пакт ООН (The UN Global Compact); конвенції Міжнародної організації праці (ILO convention); керівні настанови Організації економічного співробітництва та розвитку для транснаціональних корпорацій (The OECD Guidelines for Multinational Enterprises); стандарти ISO серії 14000 (системи екологічного управління); стандарти соціальної та етичної звітності серії AA 1000 (AccountAbility 1000); Глобальна ініціатива звітності (The Global Reporting Initiative – GRI); Глобальні принципи Салівана (The Global Sullivan Principles – GSP); стандарт соціальної відповідальності SA 8000 (Social Accountability 8000), на підґрунті якого розроблений проект ISO 26000 [4]. На нашу думку, найбільш придатними для першочергової адаптації до реалізації в діяльності вітчизняних органів державного контролю є вимоги стандартів соціальної та етичної звітності серії AA 1000, Глобальної ініціативи звітності GRI та стандартів соціальної відповідальності.

Стандарт перевірки звітності AA 1000, розроблений Інститутом соціальної та етичної звітності (Institute of Social and Ethical Account Ability), спрямований на сприяння організаційної звітності задля сталого розвитку шляхом забезпечення якості нефінансового обліку, аудиту та звітності. Цей стандарт передбачає інтеграцію соціальних аспектів в організацію бізнесу. Важливою ідеєю стандарту є підвищення соціальної звітності бізнесу суспільству за рахунок максимального залучення груп зацікавлених сторін, врахування їх думки під час аналізу діяльності компанії. Згідно з вимогами стандарту, основними етапами

процесу соціальної звітності є планування (ідентифікація зацікавлених сторін, визначення цінностей і завдань компанії), звітність (виявлення найбільш актуальних питань, збір та аналіз інформації), підготовка звіту й проведення аудиту зовнішньою організацією.

Глобальну ініціативу із звітності GRI було започатковано у 1997 р. Директиви забезпечують стандартизовану систему звітування щодо економічної, природоохоронної та соціальної діяльності організацій. За результатами консультацій з різними стейкхолдерами, система GRI побудована з п'яти компонентів: уява (бачення) та стратегія; профіль організації; управління; індекс GRI; показники діяльності. Принципи звітності GRI містять: повноту інформації; її здатність до аудиту; прозорість; контекст сталого розвитку; акуратність; нейтральність; можливість порівняння; ясність. Експерти визначають цінність GRI у тому, що ця ініціатива стає внутрішнім інструментом для оцінювання дієвості політики та стратегії організації щодо сталого розвитку.

В умовах глобалізації всіх аспектів бізнесу, необхідність в єдиному глобальному стандарті для аудиту в галузі соціальної відповідальності привела до створення стандарту SA 8000. Стандарт базується на принципах 11 Конвенцій Міжнародної організації труда, Всесвітньої декларації прав людини, Конвенції ООН з прав дитини. SA 8000 забезпечує визначення етичних критеріїв під час виробництва товарів та надання послуг [4]. Для того щоб компанія мала можливість отримати сертифікат відповідності на систему менеджменту за SA 8000, вона має оцінити своє робоче середовище та визначити ступінь відповідності стандарту та національному законодавству. Компанії, в яких політики та практика вже відповідають SA 8000, мають документувати та інтегрувати їх до загальної системи менеджменту.

У вересні 2009 р. опублікований проект міжнародного стандарту ISO 26000 [6], який підготовлено робочою групою ISO/WG SR на основі SA 8000. У разі схвального прийняття вже до кінця 2010 р. ISO 26000 може отримати статус міжнародного стандарту. Розробники стандарту наголошують, що ISO 26000 був підготовлений з використанням підходу врахування вимог різних зацікавлених сторін (multi-stakeholder approach). Експерти з більш ніж 90 країн та 40 міжнародних або розгалужених регіональних організацій представляли шість різних груп стейкхолдерів: споживачі (1); уряди (2); промисловість (3); організації, що опікуються питаннями праці (4); неурядові організації (5); група організацій сфери надання послуг, підтримки, науково-дослідних установ тощо (6). Крім того, було застосовано спеціальні норми задля забезпечення досягнення балансу між країнами, що розвиваються, та розвинутими країнами, так само як і гендерного балансу в групах проекту [6].

ISO 26000 пропонує настанови щодо принципів соціальної відповідальності, ключових суб'єктів та звітів, які мають відношення до соціальної відповідальності, а також шляхів інтеграції соціально відповідальної поведінки до існуючих організаційних стратегій, систем, практик та процесів. Ці настанови можуть бути застосовані до організацій будь-яких типів: у приватному, публічному та «третьому» (non-profit) секторах економіки; як великих, так і малих; які діють у розвинених країнах та в країнах, що розвиваються. Це не стандарт на систему управління, тому він не може бути застосовний для сертифікації, регуляторних та контрактних цілей [6].

Значним кроком на шляху адаптації міжнародних стандартів до діяльності вітчизняних органів державного контролю є прийняття у 2008 р. міжнародного стандарту КСО-2008 «Соціальна відповідальність. Вимоги», введеного спільним рішенням Всеросійської організації якості, Української асоціації якості та Міжнародної асоціації менеджерів і аудиторів якості [7]. КСО-2008 охоплює всі складові соціальної відповідальності, окрім доброчесної практики ведення бізнесу й фінансової прозорості. Він встановлює вимоги щодо діяльності організацій у сфері права на труд та охорони праці, соціальних гарантій для персоналу, виробництва продукції (послуг) належної якості, охорони довкілля, ресурсозбереження, участі в соціальних заходах та підтримки ініціатив місцевої громади. Усі ці вимоги зведені в 7 модулів, при цьому модулі «А» та «Ж» гармонізовані зі стандартом SA 8000.

До КСО-2008 уміщені лише ті вимоги, які придатні об'єктивній перевірці. Виконання вимог цього стандарту може бути підтверджено шляхом декларування або сертифікації відповідно до правил, які діють у країнах, національні організації з якості яких приєдналися до даного стандарту. Модульна побудова КСО-2008 надає організації можливість під час сертифікації підтверджувати відповідність, як одразу за усіма його модулями, так і послідовно, модуль за модулем.

Національне законодавство України (2). Адаптація національного законодавства передбачає приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність міжнародному законодавству у сфері соціальної відповідальності. Відповідно вимог Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» механізм адаптації законодавства під час взаємодії елементів системної моделі 1 та 2 має передбачати такі п'ять процесів [8]:

1. Розробка глосарію термінів соціальної відповідальності у сфері державного контролю для адекватності їх розуміння та уніфікованого застосування у процесі адаптації.

2. Розробка й запровадження єдиних вимог до перекладів відповідних нормативних документів на українську мову.

3. Проведення порівняльно-правового дослідження відповідності законодавства України (з урахуванням проектів законів України) міжнародним документам у сфері соціальної відповідальності. Особливу увагу необхідно приділити встановленню ступеня відповідності вітчизняних нормативних документів у сфері корпоративного управління.

4. Створення загальнодержавної інформаційної мережі з питань соціальної відповідальності та забезпечення вільного доступу до неї учасників адаптації законодавства.

5. Створення системи навчання та підвищення кваліфікації державних службовців з питань корпоративної соціальної відповідальності із залученням ресурсів міжнародних проектів зокрема, Twinning та TИEX.

Національні практики CSR (3). У 2008-2009 рр. активно почав реалізовуватись проект розвитку корпоративної соціальної відповідальності в Україні. Надзвичайно важливим, на нашу думку, є те, що в реалізації проекту активну участь приймають представники вітчизняних органів державного контролю, а саме – системи Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики. За його підтримки у 2008 р. у національному технічному комітеті стандартизації «Системи управління якістю, довкіллям, безпечністю харчових продуктів та соціальна відповідність» (ТК 93) створено четвертий підкомітет – «Соціальна відповідальність» (ТК 93/4). ТК 93/4 став ініціатором розробки національного стандарту «Системи управління соціальною відповідальністю. Вимоги» та підготував переклад проекту ISO 26000 на українську мову.

ТК 93/4 підготовлено проект ДСТУ «Системи управління соціальною відповідальністю вимоги». ДСТУ розроблений із врахуванням структури та вимог стандартів (проекту ISO 26000 (керівництво з соціальної відповідальності)), ISO 9001:2008 (системи управління якістю), OHSAS 18001:2007 (системи менеджменту гігієни та безпеки праці. Вимоги), ISO 14001:2004 (системи менеджменту навколишнього середовища), SA 8000:2001 (соціальна відповідальність) з метою сприяння інтеграції у вже існуючі системи підприємств та організацій системи управління соціальною відповідальністю. Впровадження вимог цього ДСТУ базується на методології, відомій як «Цикл Демінга», або «Plan-Do-Check-Act» (PDCA) «Плануй – Виконуй – Перевірй – Дій».

Цикл PDCA стисло можна описати наступним чином:

1. Плануй: встановлення цілей та процесів, потрібних для отримання результатів, що відповідають вимогам зацікавлених сторін та політиці організації з соціальної відповідальності.

2. Виконуй: впровадження процесів.

3. Перевірй: відстеження, вимірювання та моніторинг процесів, зважаючи на політику, цілі та вимоги до соціальної відповідальності, законодавчі та інші вимоги, а також звітування про результати.

4. Дій: вживання заходів для постійного поліпшення показників функціонування системи управління соціальною відповідальністю.

У відповідності до проекту ДСТУ «Системи управління соціальною відповідальністю вимоги» встановлюються вимоги до системи управління соціальною відповідальністю, якщо організація:

- прагне показати власну здатність надавати докази постійного функціонування та вдосконалення системи управління соціальною відповідальністю;

- зорієнтована на підвищення задоволеності зацікавлених сторін через результативне застосування системи управління соціальною відповідальністю, зокрема процесів її постійного поліпшення та забезпечування відповідності законодавчим та регламентованим нею вимогам.

Установлюються вимоги, які надають змогу організації:

- встановлювати, провадити та підтримувати політику та процедури з метою впровадження принципів соціальної відповідальності;
- демонструвати зацікавленим сторонам, що політика, процедури та діяльність знаходяться у відповідності з вимогами стандарту «Системи управління соціальною відповідальністю вимоги»;
- планувати, запроваджувати, використовувати, підтримувати та оновлювати систему управління соціальною відповідальністю;
- демонструвати відповідність законодавчим і нормативним вимогам до безпеки та гігієни праці, безпечності продукції, екологічного менеджменту, прав людини, захисту прав споживачів;
- демонструвати власне бажання нести відповідальність та бути підзвітною за вплив її діяльності та рішень на суспільство та навколишнє середовище;
- надавати докази відповідності заявленої політики та діяльності організації стандарту «Системи управління соціальною відповідальністю вимоги»;
- прагнути сертифікації або реєстрації своєї системи управління соціальною відповідальністю зовнішньою організацією, та/або провадити самооцінювання чи самодекларування відповідності стандарту «Системи управління соціальною відповідальністю вимоги».

Виконуючи вимоги щодо системи управління соціальною відповідальністю, організація бере на себе зобов'язання відповідати обов'язковим законодавчим вимогам та в залежності від обрання варіанту сертифікації, дотримуватися основних принципів соціальної відповідальності, та основних аспектів соціальної відповідальності. Організація має відповідати міжнародним нормам поведінки, що визнані національним законодавством. Прийняття проекту ДСТУ «Системи управління соціальною відповідальністю вимоги» як національного стандарту України сприятиме нормативному закріпленню практик CSR й призведе до переходу його основних положень до елементу 2 («Національне законодавство України»).

Робота ТК 93/4 сьогодні представлена в робочій групі ISO з соціальної відповідальності як основна модель функціонування Національного «дзеркального» комітету в країнах, що розвиваються. Вважаємо за доцільне приєднання до проекту «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» та діяльності ТК 93/4 органів влади та місцевого самоврядування, а також навчальних закладів системи підготовки державних службовців, що забезпечить результативність взаємодії елементів 2 та 3 системної моделі.

Стандартизовані практики CSR (4). У роботі [9] ґрунтовно дослідженні основні стандартизовані практики розробки та впровадження стратегії корпоративної соціальної відповідальності за шістьма фазами: дослідження; розробка стратегії; розробка системи; переконання (roll-out); впровадження, адміністрування й перегляд; постійне удосконалення. За чотирма центральними фазами розподілено дев'ять управлінських процесів. Усі шість фаз охоплюються чотирма процесами поширення та інтеграції. Шість практик, які спрямовані на інтеграцію, впровадження та просування соціально відповідальної поведінки в межах організації, наведено на узагальненій схемі ISO 26000.

Висновки. Наявність зв'язку елементів 3 та 4 запропонованої нами моделі вимагає створення системи підвищення компетентності фахівців органів державного контролю у сфері соціальної відповідальності на підґрунті відповідної моделі знань. Постає завдання впровадження пропонованих підходів у практику діяльності вітчизняних органів державного контролю й розробки підходу щодо визначення рівнів зрілості систем надання якісних послуг у сфері державного контролю.

Список використаних джерел

1. Воробей В. Корпоративна соціальна відповідальність чи вигода? / Володимир Воробей. – Режим доступу: <http://www.management.com.ua/cm/cm037.html>
2. The Corporate Social Responsibility Newswire. – Access mode: <http://www.csrwire.-com>. – Title from screen
3. Корпоративная социальная ответственность // ИСО 9000 + ИСО 14000 + / Ежеквартальное приложение к журналу «Стандарты и качество». – 2004. – № 1. – С. 13-17.
4. Гуняева Н. Международные стандарты в области социальной ответственности / Нина Гуняева // Стандарты и качество. – 2004. – № 10. – С. 61-65.

5. ISO Strategic Plan 2005–2010. Standards for a sustainable world. – Access mode: <http://www.iso.org>.

6. ISO/DIS 26000: Guidance on social responsibility. – Access mode: <http://isotc.iso.org>. – Title from screen

7. КСО – 2008. Социальная ответственность организации. Требования / Всерос. орг. качества; Укр. асоц. качества; Междунар. асоц. менеджеров и аудиторів качества. – Введён впервые 12.15.2008 г. – М.: ВОК; УАК; МАМАК, 2008. – 13 с.

8. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 29. – Ст. 367.

9. Bondy K. Institutions and agency in CSR strategy: an empirical investigation of development and implementation: Thesis subm. to the University of Nottingham for the PhD degree / Krista Bondy. – Nottingham, UK, 2008. – 451 p.

УДК 331.105.6

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ СИСТЕМЫ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

ШЕМЯКОВ А. Д.,
д. э. н., доц. кафедры общего и
административного менеджмента
Донецкого государственного
университета управления

У статті на базі проведених теоретичних і практичних досліджень виділена група аспектів, що впливають на регулювання соціально-трудо­вих відносин між працівниками і роботодавцями на виробничому рівні, в умовах ринкової системи господарювання.

Ключові слова: соціальний розвиток; соціально-трудо­ві стосунки; трудо­ві стосунки; співпраця між працівниками, роботодавцями та державою.

В статье на базе проведённых теоретических и практических исследований выделена группа аспектов, влияющих на регулирование социально-трудо­вых отношений между работниками и работодателями на производственном уровне, в условиях рыночной системы хозяйствования.

Ключевые слова: социальное развитие; социально-трудо­вые отношения; трудо­вые отношения; сотрудничество между работниками, работодателями и государством.

In the article on the base of the conducted theoretical and practical researches the group of aspects, influencing on adjusting of social-labour relations between workers and employers at production level is selected, in the conditions of the market system of management.

Keywords: social development; social-labour relations; labour relations; collaboration between worker, employers and state.

Постановка проблеми. Устойчивое экономическое развитие страны, интеграция в европейское сообщество в условиях коренных изменений социальной структуры общества и сложившейся системы ценностей требуют тщательного изучения состояния сложившейся практики взаимодействия субъектов социально-трудо­вой сферы, а также поиска инновационных форм и методов, обеспечивающих их рациональные социально-трудо­вые взаимоотношения.

Давая оценку происходящим процессам в социально-трудовой сфере, немецкий учёный Тенис Ф. [1] делает вывод о том, что социальные отношения – это стойкая система связей индивидов и социальных групп, которая в конкретных исторических условиях образовалась в процессе их взаимодействия друг с другом, а трудовые отношения – это юридическая форма связи, которая образуется между социальными группами (собственниками и наёмными работниками) по поводу применения труда. Таким образом, социальные и трудовые отношения в результате взаимодействия как индивидов, так и определённых социальных групп формируют социально-трудовые отношения (СТО). Предметом социально-трудовых отношений могут выступать определённые стороны трудовой жизни индивидов, содержание которых зависит от целей и задач, решаемых ими на каждом этапе жизненной деятельности.

С точки зрения экономики, как отмечается в работе [2], социально-трудовые отношения – это поведение работодателей, наёмных работников и в некоторой степени государства в ответ на действие экономических и социальных стимулов к труду, которые в рыночной экономике выступают как субъекты этих отношений. Исследуя процессы социальных и трудовых отношений между работодателями и наемными работниками, российский учёный Колесников Н. Е. определяет социально-трудовые отношения как «... сложную систему отношений, возникающих между людьми в процессе их как производственной, так и хозяйственно-экономической, социальной, политической и других форм общественной деятельности, нацеленной на обеспечение высокого уровня и качества жизни человека, трудового коллектива и общества» [3, с. 42].

Акцентируя особую роль СТО в развитии экономики, в работе: «Регулирование социально-трудовых отношений в экономике России» Колмакова И. Д. определяет социально-трудовые отношения как основу основ стабилизации экономических отношений любого общества [4]. Как видим, социально-трудовые отношения – это комплекс взаимоотношений между наёмными работниками, работодателями (собственниками) и государством, в процессе которых обеспечивается не только организация выполнения социальных стандартов и нормативов относительно качества жизни человека, но и устойчивое развитие предприятия и социальная безопасность в обществе.

Издревле известно, что заложенные противоречия между «трудом» и «капиталом» на разных стадиях развития общества всегда приводили к возникновению разногласий между субъектами СТО. Главное противоречие между субъектами социально-трудовых отношений заключается в том, что собственники (работодатели), желая получить максимальную прибыль, пытаются снизить стоимость рабочей силы, а работники, желая получить максимально высокую зарплату, пытаются максимально завысить её стоимость. Следовательно, если стороне собственников удастся непомерно снизить стоимость труда, то это может приостановить возобновление рабочей силы и даже привести к банкротству предприятия. Вместе с тем надуманно завышенная стоимость труда также может повлечь его неплатёжеспособность и последующую ликвидацию предприятия. В результате возникает конфликт интересов, который, как правило, может трансформироваться в коллективный трудовой спор (конфликт), неразрешение которого чревато социальными потрясениями в обществе.

Возникшие противоречия имеют сложную структуру, и в системе экономических интересов их нельзя рассматривать просто как недостатки и упущения. Они присутствуют во всём комплексе отношений и являются первоисточником возникновения последних. Характерной особенностью противоречий является то, что не предоставляется возможным устранение их в полном объёме из трудовых отношений. Следует заметить, что цель разрешения противоречий состоит не в ликвидации первоисточников их возникновения, а представляет собой процесс выработки оптимальных форм взаимодействия субъектов социально-трудовых отношений. Этот процесс имеет многогранный характер, поэтому для его разрешения необходимо задействовать множество элементов, которые состоят в отношениях и связях друг с другом, образующих целостную систему регулирования социально-трудовыми отношениями.

В настоящее время на государственном уровне стоит задача усовершенствования сложившейся системы регулирования социально-трудовых отношений, опирающихся на мировой и национальный опыт взаимодействия её субъектов. И здесь, как показывает практика, Украина далека от цивилизованной формы взаимоотношений между наёмными работниками, работодателями и государством. Поэтому встал вопрос о поиске аспектов, влияющих на

процессы их взаимодействия и в то же время способствующих более эффективному регулированию социально-трудовых отношений.

Цель статьи. Опираясь на теоретические и проведённые практические исследования, выделить группу аспектов, влияющих на трудовые взаимоотношения между работниками и работодателями на производственном уровне.

Изложение основного материала. Анализ статистических данных и имеющейся практики взаимоотношений наёмных работников, работодателей и государства указывает на необходимость применения демократических форм и методов в процессе взаимодействия субъектов СТО [2; 5-7]. Проведённые исследования [2-8] в части развития демократических процессов в управлении социально-трудовыми отношениями являются важным шагом в направлении поиска аспектов, влияющих на трудовые взаимоотношения между работниками и работодателями. Важность демократизации управленческой деятельности во внутренней среде субъектов хозяйствования обусловлена потребностями не только предупреждения возникновения рисков дестабилизации ситуации как на производственном, так и на национальном уровнях, но и созданием условий для активизации человеческого персонала, а также поиска компромиссов с целью повышения конкурентоспособности, адаптивности и эффективности производства.

Используя обобщение и систематизацию эволюции научных взглядов, а также действующую практику взаимоотношений между наёмными работниками, работодателями и государством, выделим группу аспектов, способствующих сдерживанию процессов демократизации СТО и дестабилизирующих социально-экономическую ситуацию в обществе.

Общество, как отмечено в работе [9], – это чрезвычайно сложный организм. Учёные отмечают особую значимость для дальнейшего его развития таких сфер, как экономическая и политическая, в которых существуют разнообразные внутренние связи, взаимодействие, взаимовлияние, взаимозависимость многих социальных институций, а также индивидуумов и социальных групп, между которыми возникают социально-трудовые отношения. Взаимодействие экономики и политики играет ключевую роль в развитии общества и является одним из факторов, существенно влияющих на развитие процессов демократизации СТО. Поэтому одним из аспектов, влияющим на трудовые взаимоотношения между работниками и работодателями на производственном уровне, является политическая нестабильность. Политическая и экономическая сферы в этой системе занимают важное место, поскольку их содержанием является, в первую очередь, политико-властные и социально-экономические отношения определённых социальных групп. Более того, социально-политические и экономические ценности формируются в зависимости от социально-экономической среды, окружающей политическую сферу, которая, в свою очередь, существенно влияет на отмеченную среду. Следует обратить внимание на то, что, когда политическая сфера излишне влияет на функционирование экономической и социально-трудовой сфер, как правило, происходит дестабилизация взаимоотношений между наёмными работниками и работодателями, с последующим возникновением конфликтов (споров) в сфере труда (рис. 1).

К тому же политико-экономическая нестабильность порождает кризис доверия к действующей власти (табл. 1), что может привести к непредсказуемым последствиям в обществе. Наблюдаемая тенденция роста недоверия граждан характеризует то, что в нашей стране процессы отчуждения властных структур от общества набирают обороты, которые являются одним из признаков политической нестабильности, что, в свою очередь, провоцирует дестабилизацию взаимоотношений между субъектами СТО и способствует возникновению неуправляемых коллективных трудовых конфликтов. Более того, снижение уровня доверия граждан к политическим институтам создаёт благоприятные условия для появления у чиновников государственных и бизнес структур желания уклоняться от соблюдения норм социальных стандартов качества жизни человека. В то же время стабилизация политической ситуации всегда способствует поиску компромиссных решений, направленных на достижение разумного баланса интересов между работодателями и наёмными работниками.

Вторым аспектом, влияющим на состояние трудовых взаимоотношений между субъектами СТО на производственном уровне, является наличие равнозначности и действенности их представительских органов, в качестве которых, выступают от работодателей – организации (органы) работодателей; от наёмных работников профсоюзы или

уполномоченные трудовым коллективом органы (представители); от государства – органы исполнительной власти и самоуправления [8].

Рис. 1. Количество акций социального протеста в Украине

Таблица 1

Баланс доверия-недоверия к институтам общества (%)

Общая тенденция баланса доверия-недоверия к институтам общества (%)											
Период времени (год)	Верховная Рада	Правительство	Президент	Местная власть	Прокуратура	Суды	СБУ	Милиция	Политические партии	Профсоюзы	В среднем (%)
2005	-24,9	-18,4	-0,8	-21,1	-30,0	-27,5	-6,2	-31,2	-40,1	-18,1	-21,8
2006	-30,2	-21,8	-12,1	-38,1	-36,4	-40,9	-3,6	-34,4	-44,6	-19,8	-28,2
2007	-33,3	-34,3	-29,1	-14,3	-32,1	-28,1	-9,3	-20,6	-5,8	-20,0	-22,7
2008	-72,5	-58,8	-58,2	-39,8	-44,8	-	-26,8	-42,1	-65,0	-23,5	-47,9
2009	-71,6	-60,9	-67,8	-33,4	-39,5	-	-18,1	-38,1	-62,2	-27,9	-46,6
2010	-45,5	-31,8	-	3,4	-45,3	-	19,3	-45,3	-41,6	-23,5	-26,3
2011	-61,6	-55,2	-	-	-48,0	-	-	-50,8	-60,7	-	-55,3
2012	-62,3	-51,8	-	-25,1	-44,4	-	-20,4	-48,6	-54,9	-21,3	-41,1
Итого	-50,2	-41,6	-33,6	-24,0	-40,1	-32,2	-9,3	-38,9	-46,9	-22,0	-33,9

Для эффективного взаимодействия эти органы должны быть равноправными, то есть равнозначными по юридическому статусу и действенными, а именно – способными к выполнению своих функций. Если говорить о равнозначности, то следует сказать о том, что это требование достигается благодаря законодательному урегулированию.

Так, в Украине были приняты такие законы, как: Закон Украины «О социальном диалоге в Украине»; Закон Украины «О профессиональных союзах, их правах и гарантиях деятельности»; «Об организациях работодателей», Закон Украины «О местных государственных администрациях», которые «де-юре» предоставили статус равнозначности представительским органам. Для достижения высокого уровня действенности сторон требуется выполнение следующих условий [2; 8].

Необходимые условия:

- наличие в обществе субъектов СТО, таких, как работодатели (собственники), наёмные работники и государство, интересы которых в соответствии с международными и национальными нормативно-правовыми актами реализуются соответствующими представительскими органами;

- баланс интересов между субъектами СТО достигается благодаря диалогу, который на основе инновационных форм и методов производственной демократии способствует эффективному управлению процессами, которые происходят между ними.

Достаточное условие – эффективное ведение переговорного процесса. Но желаемая действенность может быть обеспечена только при соблюдении сторонами следующих принципов:

- организационные структуры представительских органов (сторон) работодателей (собственников), наёмных работников должны быть равнозначными;
- баланс интересов субъектов СТО достигается путём переговорного процесса;
- переговорный процесс должен вестись на трёхсторонней или двусторонней основе;
- стороны переговорного процесса должны быть равноправными, компетентными и социально-ответственными за выполнение принятых компромиссных решений;
- каждая сторона, участвующая в переговорном процессе, должна владеть знаниями ведения переговоров и высоким уровнем культуры поведения.

Однако, как показала практика взаимодействия субъектов СТО, на сегодняшний день действенность их представительских органов не отвечает как требованиям сложившейся ситуации в экономике, так и международным стандартам демократизации взаимоотношений. Так, сторона работодателей очень часто не придерживается требований законодательства, которые касаются реализации права на труд, на объединение в организацию для защиты своих интересов, ведения коллективных переговоров и другого.

Исследование процесса становления представительских органов работодателей указывает на то, что важную роль в формировании действенности играет человеческий фактор, который представляет собой совокупность таких личных качеств человека-работодателя, как честность, порядочность и наличие социальной ответственности перед наёмными работниками и обществом. Но как показывает накопленная практика ведения переговоров, проявление этих качеств у работодателей не наблюдается, на оборот, используя своё монопольное положение на рынке труда, они продолжают применять к наёмным работникам неадекватные действия, унижающие их роль как стороны переговорного процесса и нарушают принцип равноправия при ведении диалога. Сам процесс ведения переговоров в связи с низким уровнем культуры поведения работодателей, избыточным желанием получить сверхприбыль за счёт недоплаты наёмным работникам за выполненную работу, несостоятельностью некоторых органов власти обеспечить жёсткий контроль выполнения трудового законодательства, нежеланием идти на компромиссы, как правило, провоцирует возникновение коллективно трудовых и социальных конфликтов.

Оценивая состояние действенности представительских органов наёмных работников – профсоюзов (объединений профсоюзов) [2; 8], следует отметить, что эта представительская сторона структурирована на всех уровнях переговорного процесса, законодательно оформленная и, на первый взгляд, подготовленная для ведения переговорных процессов. Вместе с тем процессы, которые происходят в профсоюзном движении Украины, существенно влияют на состояние их действенности. К наиболее существенным факторам, которые препятствуют осуществлению достижения желаемой действенности, следует отнести: *во-первых*, несоответствие структуры профсоюзов видам направлений хозяйственной деятельности, сформированных в условиях рыночной экономики; *во-вторых*, массовое сокращение рабочих мест и бесконтрольное снижение уровня оплаты труда в связи с резким изменением одной экономической системы на другую.

В совокупности эти факторы способствовали тому, что:

а) на уровне подсознания работника было посеяно ощущение страха, поскольку систематическая невыплата копеечной зарплаты, огромная безработица на рынке труда плюс реальная угроза потерять работу сделали их очень податливыми и молчаливыми;

б) ощущение личной свободы в человеке было подавлено, человек труда как личность был деморализован, и в его сознании было сформировано ощущение неуверенности в завтрашнем дне;

в) неадекватные действия работодателей породили патернализм, который выражается в насаждении в сознание наёмного работника идеи о непогрешимости его власти, его обожании и одновременно в неограниченном своеволии, бесправии и раболепстве подданных, запрещении свободы на объединение работников для организации своей защиты.

Оценивая состояние действенности представительских органов государства, следует отметить, что в лице исполнительных органов власти и местного самоуправления оно, как и наёмные работники, для ведения цивилизованного диалога структурировано на всех уровнях

переговорного процесу і законодавчо оформлено. В відповідності со стандартами і нормативами Міжнародної організації праці відносно якості життя людини, опираючись на принципи демократичного управління, держава створює умови для ефективного регулювання соціально-трудових відносин між суб'єктами, що, в свою чергу, забезпечує стабільне розвиток підприємства і соціальну безпеку в суспільстві. Однак, як зазначається в роботах [5; 8], держава в інтерес людини праці не сформувало умови для забезпечення якості трудової життя, і як результат – відбувається відчуження влади від народу.

Так, із табл. 1 прослідковується тенденція, що влада користується недостатньою підтримкою населення, а сформований баланс довіри-недовіри до таких інституцій, як Президент, Уряд і Верховна Рада, в умовах, які склалися на сьогодні в Україні, має негативний характер. Враховуючи складну негативну динаміку (табл. 1), можна констатувати, що стан дієвості органів виконавчої влади як представницьких органів держави має низький рівень, що створює загрозу не тільки досягненню соціально-економічної стабільності в суспільстві, але і реалізації положень Конституції України в частині побудови соціально-правової держави, в якій влада належить народу.

І третім, на наш погляд, важливим аспектом в системі регулювання соціально-трудових відносин є відсутність розвинутої форми виробничої демократії. Слід зазначити, що наукову основу її розвитку становить сума знань про управління, накоплені за багаторічну практику в формі концепцій, принципів, способів, шкіл, видів і форм управління [8]. З'явлення нових форм організації виробництва вимагає підвищення якості людського потенціалу, а відповідно, і більш демократичних підходів до регулювання соціально-трудових відносин. В своїй роботі [10] український вчений А.М. Колот проблему демократизації регулювання соціально-трудових відносин визначає як найважливіший фактор формування мотиваційного механізму ефективного трудової діяльності на підприємстві.

Накоплені досвід взаємодій працівників і роботодавців, глибокі зміни в підходах до розвитку економічних процесів, більш жорсткі вимоги до якості праці, нові стандарти забезпечення життєдіяльності працюючих, а також ряд інших факторів, діяльність яких характерна для етапу постіндустріального розвитку економіки, обумовлюють демократизацію влади-власницьких відносин і стійку тенденцію до розвитку виробничої демократії. Для країн, які переживають трансформацію політико-економічного ладу, дуже важливим є наявність фактора стійкої соціально-економічної стабільності, яка залежить від ефективного управління на всіх рівнях системи державного управління суспільством, в тому числі і на виробничому рівні.

Перехід від екстенсивних до інтенсивних методів ведення господарства в 20-30-ві роки минулого століття і неспроможність адміністративної системи управління сприятимуть пошуку нових форм управління. В процесі еволюції технічного оснащення виробництва і підходів до оплати праці склалося розуміння того, що для збереження діючої економічної системи необхідно переосмислити місце і роль наймного працівника на підприємстві, тобто знайти нові форми і методи мотивації і співпраці між суб'єктами СТО. Стремлячись висловити своє підвищене увагу до людських ресурсів, світовий капіталізм почав шукати шляхи до зближення позицій між наймними працівниками і роботодавцями. Саме в цей період з'явилася американська модель управління, з якої і почало своє розвиток виробничої демократії.

Суть цієї моделі полягає в тому, що поряд з наявністю капіталістичних ринкових відносин розвивається індустріальний спосіб організації виробництва, в якій вводить поняття корпорації як основної форми підприємництва, де акціонери мають право на частку прибутку в формі акцій. З метою пошуку шляхів зближення інтересів акціонерів і наймних працівників саме в корпораціях почали застосовуватися елементи виробничої демократії. Так, майже 25 % американських фірм з кількістю працівників понад 500 осіб мають в своїй структурі ради робітників або загальні комітети працівників і адміністрації; розробляються програми підвищення «якості трудової життя», з допомогою яких працівники корпорації приващуються до розробки стратегії її розвитку, обговоренню

вопросов рационализации производства, решению разнообразных внешних и внутренних проблем; к высшим органам управления фирм делегируются представители наёмных работников.

Украинские и зарубежные учёные и практики [8] активно исследуют теоретические и практические проблемы развития производственной демократии, формы её проявления и экономические последствия для предприятий. В Украине эти вопросы разноаспектно исследовали А. Андрущенко, О. Гришнова, В. Дорофиенко, И. Дубровский, В. Жуков, Ю. Залознава, А. Колот, В. Мамутов, и др. Так, по мнению украинских учёных, производственная демократия активно развивается в Германии, Испании, Португалии, Англии и Италии. В этих странах одной из форм производственной демократии явилась система заключения коллективных договоров.

В Германии сформировалась система участия работников в управлении производством, которая включает создание производственных советов, и делегирование представителей наёмных работников в наблюдательные советы и советы управляющих. Элементом системы участия работников в управлении производством в Португалии является создание комиссий наёмных работников, которые имеют право контроля деятельности предприятия и право участия в разработке перспективных планов его развития. Анализ проведённых исследований позволяет сделать следующие выводы:

- производственная демократия – это совокупность форм и методов управления человеческим потенциалом на производственном уровне;
- сложившаяся система представительства наёмных работников в руководящие органы предприятий как элемент производственной демократии приобрела широкое применение в практической деятельности предприятий европейских экономически развитых стран;
- в развитии производственной демократии ключевое место занимает процесс активизация человеческого персонала в управленческой деятельности субъектов хозяйствования;
- практическая реализация этого процесса не только является одним из методов демократизации взаимодействия субъектов СТО, но и способствует, в определённой мере, решению проблемы повышения конкурентоспособности, адаптивности и эффективности производства.

Группой учёных и практиков с целью изучения процессов становления и развития производственной демократии был проведён анализ состояния взаимоотношений субъектов СТО на примере предприятий и организаций Донецкой области. Исследование проводилось с использованием методики оценки состояния управления взаимодействием субъектов социально-трудовых отношений [8]. Так, методом раздаточного анкетирования были опрошены трудящиеся предприятий угольной промышленности, приборостроения, химической промышленности, образовательных и научно-исследовательских заведений и др. Результаты, полученные в процессе мониторинга взаимоотношений субъектов СТО [11], указывают на то, что:

1. Существует проблема неуважительного отношения работодателей к работающему человеку, больше всего случаев негативного взаимодействия характеризуют пренебрежительное отношение к работнику – 41,9 %. Заметим, что такой процесс взаимодействия не содействует развитию производственной демократии. Пренебрежительное отношение к работнику указывает на отсутствие комфортного психологического климата в коллективе, который создаёт угрозу дестабилизации взаимоотношений.

2. Степень готовности наёмных работников к участию в управленческой деятельности предприятия составляет более 86,7 %, что свидетельствует о достаточно высокой гражданской активности и желании влиять на работу предприятия.

3. К основным факторам, влияющим на участие работников в управленческой деятельности предприятием, следует отнести:

- нежелание администрации привлекать работников к управлению производством (29,2 %);
- авторитарный стиль руководства (22,8 %);
- отсутствие информации в части перспектив развития предприятия (20,9 %);
- непрозрачность производственных отношений (17,5 %);
- неумение вести переговоры (18,3 %);

- правова неосведомленность руководства (20,2 %).

Применённая методика позволила выявить потенциальные угрозы ухудшения социального климата, раскрыть резервы развития человеческих ресурсов и оценить состояние демократизации социально-трудовых отношений на производственном уровне.

Выводы:

1. Проведённый анализ состояния регулирования социально-трудовых отношений на производственном уровне позволяет выделить группу аспектов, влияющих на трудовые взаимоотношения между работниками и работодателями, а именно: наличие политической нестабильности; недостаточная равнозначность и действенность представительских органов субъектов СТО; отсутствие развитой формы производственной демократии на уровне хозяйствующих субъектов.

2. Каждый в отдельности аспект создаёт условия для возникновения угрозы дестабилизации социально-экономического развития предприятия и снижения его конкурентоспособности. В совокупности обозначенные аспекты создают угрозу социальной безопасности в обществе.

3. Эффективное регулирование социально-трудовых отношений требует инновационных форм и методов, обеспечивающих рациональное сотрудничество работников, работодателей и государства.

Список использованных источников

1. Теннис Ф. *Общность и общество: Основные понятия чистой социологии (Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie)* / Ф. Теннис [Пер. с нем. Д. Скляднева]. – СПб.: Фонд «Университет»: Владимир Даль. – 2002. – 456 с.

2. Шемяков А. Д. *Некоторые вопросы регулирования социально-трудовых отношений между наемными работниками и собственниками (работодателями): [методические рекомендации]* / Л. В. Беззубко, А. Д. Шемяков. – Макеевка: ДонГАСА, 2004. – 27 с.

3. Колесников Н. Е. *Социально-трудовые отношения: современные проблемы теории и практики.* – СПб.: Изд. РАН, 1993.

4. Колмакова И. Д. *Регулирование социально-трудовых отношений в экономике России // Российское предпринимательство.* – 2006. – № 1(73). – С. 19-25. – Режим доступа: <http://www.creativeconomy.ru/articles/7306/>

5. Беззубко Л. В. *Механизм государственного управления коллективными трудовыми конфликтами: [монография]* / Л. В. Беззубко. – Донецк: Норд Компьютер, 2004. – 242 с.

6. *Особливості протестної поведінки при захисті прав працюючих: [наук. доп.; за заг. О. Ф. Новикової].* – Донецьк: ІЕП НАН України, 2003. – 59 с.

7. *Інформація про результати діяльності Національної служби посередництва і примирення за 2008 рік // Бюлетень Національної служби посередництва і примирення.* – 2009. – № 1-2. – С. 40-59.

8. Шемяков О. Д. *Розвиток виробничої демократії в управлінні соціально-трудовими відносинами: теорія і практика: монографія* / О. Д. Шемяков. – Донецьк: ВІК, 2012. – 316 с.

9. *Політологія: підручник* / І. С. Дзюбка, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко та ін.; за заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. – К.: Вища шк, 1998. – 304 с.

10. Колот А. *Розвиток виборчої демократії як чинник удосконалення соціально-трудових відносин [Текст]* / А. Колот // *Україна: аспекти праці.* – 2001. – № 6. – С. 21-28.

11. Шемяков О. Д. *Дослідження стану розвитку виробничої демократії на прикладі підприємств і організацій Донецької області* / О. Д. Шемяков, О. В. Мазурик, Д. І. Стрельченко // *Вісник ДонНУ, Серія В: Економіка і право.* – 2013. – Вип. 1. – С. 196-199.